

Людмила Кондратова

МИСТЕЦТВО

клас

УДК 7:781(075.2)
К 64

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2020 р. №271)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Підручник створено за Типовою освітньою програмою,
розробленою під керівництвом О. Я. Савченко.

Кондратова Л. Г.

К 64 Мистецтво : підручник інтегрованого курсу для 3 кл.
закладів загальн. серед. освіти / Л. Г. Кондратова. — Терно-
піль : Навчальна книга – Богдан. — 2020. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-10-6107-0

Підручник за своїм змістом відповідає Державному стан-
дарту початкової освіти та Типовій освітній програмі, розроб-
леній під керівництвом О. Я. Савченко.

Для учнів 3 класу.

УДК 7:781(075.2)

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Завантажуйте безкоштовний інтерактивний додаток,
використовуючи детальну інструкцію, за посиланням:

bohdan-books.com/6107-0

Тех. підтримка: (0352) 52-06-07, 067-352-09-89; admin@bohdan-digital.com

ISBN 978-966-10-6107-0

© Кондратова Л. Г., 2020

© Навчальна книга – Богдан, виключна ліцензія на
видання, оригінал-макет, 2020

Юні друзі!

Пропоную вам продовжити нашу спільну мандрівку Країною мистецтв.

Цього навчального року ви отримаєте можливість побувати в гостях у композиторів, живописців, скульпторів, архітекторів, графіків, народних майстрів та розкрити деякі секрети їхньої творчості. Гортаючи сторінки підручника, дізнаєтесь, що таке сюжет у мистецтві, ознайомитеся із правилами побудови тематичних композицій, побуваєте за лаштунками різних театрів і на знімальних майданчиках. Ви й надалі зможете розвивати свої таланти і вдосконалювати вміння слухати музичні твори, співати, музикувати, танцювати, малювати, ліпити, робити аплікації. На вас чекають цікаві мистецькі ігри й творчі завдання, завдяки яким ви навчитесь по-новому бачити і відчувати красу навколишнього світу у барвах та звуках.

Старанно працюйте і втілюйте свої найсміливіші ідеї у власних творах! Натхнення вам та успіхів!

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

— виконай завдання

— послухай музику, переглянь відео

— заспівай пісню

— зверни увагу, запам'ятай

— хвилинка творчості

— ігровий майданчик

— попрацюйте в парах, групах

— завдання підвищеної складності

У МАЙСТЕРНЯХ МИТЦІВ

УРОК 1. МИСТЕЦЬКА МАНДРІВКА

О музика! Яке це справді диво!
Вона підносить в сині небеса:
ти в невагомості летиш щасливо,
а навкруги простори і краса.

За Н. Красоткіною

Розглянь карту-схему. Про що тобі повідомили назви станцій, на яких ми будемо зустрічатися з музичним мистецтвом? Пригадай, із якими видами мистецтв «товаришує» музика.

Карта подорожі Країною музичного мистецтва

Гра «Музичні журналісти».

Об'єднайтесь у групи й оберіть «музичних журналістів». Вони проведуть опитування, кому яка музика подобається: вокальна чи інструментальна; класична, народна чи естрадна. Наприкінці підрахуйте кількість однакових відповідей. Підсумки зобразіть у вигляді схеми «Музичні уподобання класу».

А. Рубінштейн. «Мелодія» (у виконанні ансамблю скрипалів).

Розкажи про свої враження від звучання цього твору. На яких музичних інструментах його виконують?

Мелодія — одноголосне вираження музичної думки, а також музична п'єса ліричного характеру.

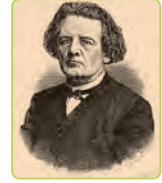

Послухайте «Мелодію» ще раз. По черзі створіть руками у повітрі уявний малюнок, а сусід/сусідка по парті нехай спробує його «прочитати».

Антон Рубінштейн — відомий композитор, диригент, піаніст. Із великим успіхом концертував у багатьох країнах світу, зокрема, й в Україні.

Відеоролик «Музична скарбничка України».

М. Мазур. «Кольоровий світ».

1. Ми візьмемо до рук кольорові фарби, розмалюємо світ у яскраві барви. Сонце світить, а ми радісні й здорові: добрий ранок, сонечко, світ такий чудовий! (2)

2. Дощик ллє цілий день, стукає в віконце, не виходить з-за хмар золотаве сонце. Ми візьмемо до рук фарби кольорові: добрий вечір, дощику, світ такий чудовий! (2)

3. Темну ніч, сірий день гарно розфарбуєм, заспіваєм пісень, мрію намалюєм. В небо кульки летять різнокольорові: добрий день, країно, світ такий чудовий! (2)

4. Ми візьмемо до рук кольорові фарби, розмалюємо світ у яскраві барви. Сонце світить, а ми радісні й здорові: добрий ранок, сонечко, світ такий чудовий! (2)

Придумай і виконай танок під звучання цієї пісні.

Створи колаж на тему «Пісенна Україна», добираючи яскраві, радісні кольори. Використай зображення державних та народних символів нашої Батьківщини.

Виконай малюнок до пісні «Кольоровий світ». Які барви допоможуть тобі передати радісний настрій?

УРОК 2. МИСТЕЦЬКА МАНДРІВКА

Які види візуальних мистецтв подобаються тобі найбільше? Поясни, чому.

Карта подорожі Країною візуальних мистецтв

У скульптурній майстерні

В архітектурній майстерні

У художньо-графічній майстерні

У художній майстерні

В гостях у народних майстрів

М. Мазур. «Кольоровий світ».

Пригадайте, на які групи поділяють кольори, та об'єднайте назви цих груп у пари. Поясніть свій вибір.

контрастні **теплі** **хроматичні** **холодні**
ахроматичні **споріднені**

Уяви себе на художній виставці, де представлені роботи на тему «Літо». Знайди серед цих творів олійний живопис, акварельний живопис та графіку. Які кольори використали митці, зображуючи літню природу?

В. Басалига.
Ілюстрація до казки
«Брати ведмедики»

К. Моне.
«Копиці сіна
в Живерні»

В. Шморгун.
«Дуб навпроти
сонця»

К. Гранью. «Пейзаж»

М. Гантман. «Літо»

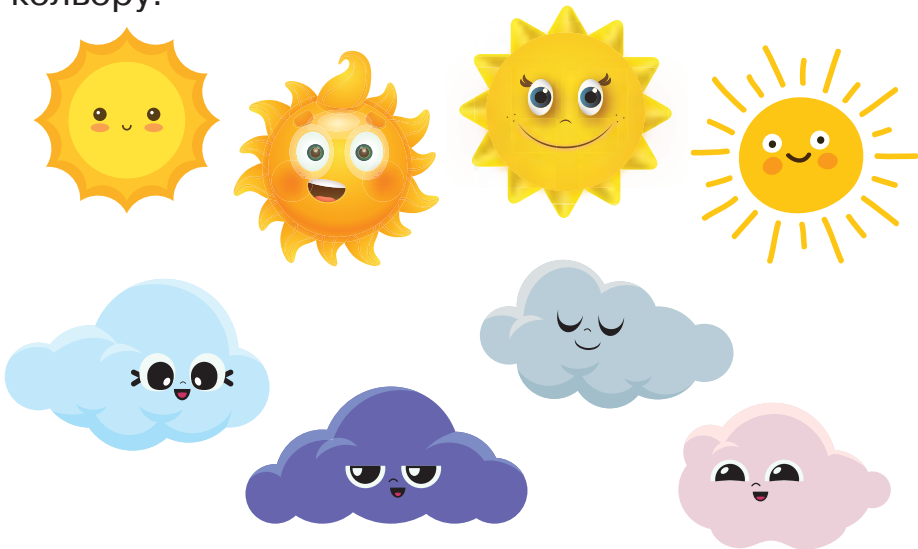
Розкажи про свої враження від виставки. Яка картина запам'яталася тобі найбільше? Чому?

Відеоролик «Кольори літа».

Під звучання твору **Й. Гайдна «Дитяча симфонія. Перша частина»** намалюй композицію «Літні канікули» гуашшю або аквареллю. Подумай, який вид пейзажу ти зобразиш: сільський, міський, гірський чи морський. За бажанням скористайся зразками зображень сонечка і хмаринок, які можна легко виконати фарбами. Передай у малюнку свій настрій за допомогою кольору.

Що у твоєму малюнку головне? Які кольори в ньому переважають? Чому?

УРОК 3. В ГОСТЯХ У МИТЦІВ

Кого називають композиторами? Що ти знаєш про цю професію?

Композитором/композиторкою може стати лише обдарована від природи людина, яка здобула музичну освіту й постійно розвиває свій талант. Напевно, тобі цікаво дізнатися, як композитори пишуть музику. Тож завітаймо у їхню творчу майстерню.

Розглянь світлинку, на якій зображено робочий кабінет славетного українського композитора М. Лисенка. Які предмети вказують на те, що господар кабінету займався музикою?

Микола Лисенко — засновник української класичної музики, композитор, піаніст, диригент, педагог. Автор опер, інструментальних і вокальних (зокрема хорових) творів.

М. Лисенко. «Експромт ля-мінор».

Визнач темп і динаміку твору. Вибери слова, якими можна охарактеризувати прослухану мелодію.

ніжна

весела

швидка

грізна

тривожна

сумна

тиха

задумлива

повільна

гучна

Відеоролик «Музика розповідає...».

Про що розказала тобі музика? Вигадай історію, як музика розвеселила білочок у лісі.

Гра «Я — композитор/композиторка».

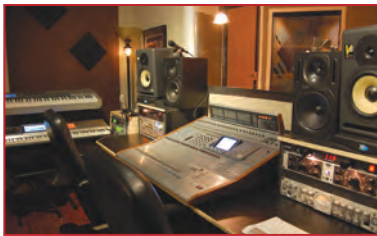
Об'єднайтесь у групи й оберіть музичні інструменти, які можуть видавати різні за висотою і тривалістю звуки: металофон, синтезатор тощо. Спробуйте створити музику під назвами «Веселий дощик», «Слон крокує», «Мишка біжить», «Увага: тривога!».

Металофон

Синтезатор

У студії звукозапису

Запис музичного твору на електронні носії забезпечує **звуко-режисер**. Це відбувається в студії звукозапису на спеціальному обладнанні.

Заспівайте пісню **М. Мазур «Кольоровий світ»** під фонограму: перший куплет виконують дівчатка, другий — хлопчики, третій — усі разом. Запишіть спів на диктофон. Оцініть своє виконання.

Гра «Музичні звуки».

Для гри потрібні металофон, м'ячик та пристрій, із якого лунатиме музика. Діти стають у коло і під музику передають одне одному м'яч. Коли музика зупиняється, той, у кого опинився м'яч, грає на металофоні вказані іншими гравцями звуки: високі чи низькі, довгі чи короткі, тихі або гучні. Далі знову звучить музика, м'ячик «біжить» по руках і гра триває.

Як композитори пишуть музику? Назви засоби музичної виразності, за допомогою яких вони творять.

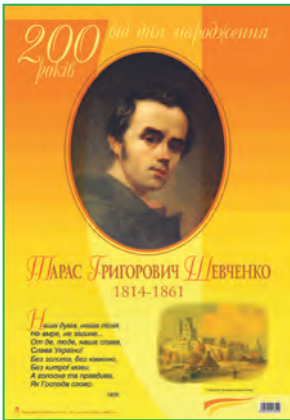

УРОК 4. В ГОСТЯХ У МИТЦІВ

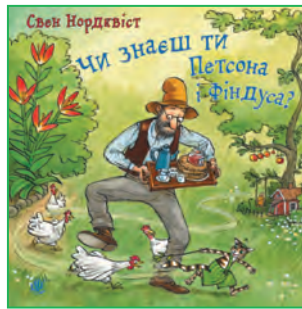

Пригадай, що таке графічне мистецтво. Які матеріали та інструменти використовують у своїй роботі художники-графіки?

Твори графічного мистецтва ти бачиш у повсякденному житті найчастіше. Це книжкові ілюстрації та обкладинки, етикетки й упаковки різних товарів, афіші, плакати, листівки тощо.

Плакат

Обкладинка

Афіша

Графіка — вид візуального мистецтва, у якому художні образи створюють за допомогою ліній, штрихів, крапок, плям і тону.

Розгляньте графічні твори. Що в них спільне та чим вони відрізняються?

О. Савченко-Більський.
«З вірою в Україну». Туш, перо

Т. Шевченко.
«Дерево». Олівець

А. Боярин.
«Чортків». Пастель

Учнівська робота. «Равлик»
Фломастери

У художньо-графічній
майстерні

Завітаймо у гості до художників-графіків. Майстерню сучасних митців неможливо уявити без комп'ютера, принтера та іншого необхідного обладнання. Однак основою творчості графіків, як і будь-яких художників, є розвинена уява та чудове володіння мистецтвом малюнка.

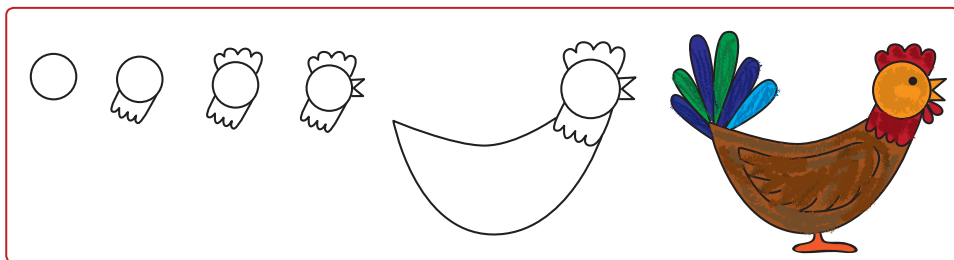
Мультфільм «Котик та Півник» (реж. А. Грачова).

Розглянь ілюстрацію до казки «Котик та Півник» (художник Л. Єрьоміна). Порівняй образи Півника в мультфільмі та у книжці.

Виконай малюнок «Дзвінкоголосий півник» за зразком, обравши формат і графічні матеріали на власний розсуд.

Якою музикою можна озвучити твій малюнок?

УРОК 5. ЗУСТРІЧ ІЗ КОМПОЗИЦІЄЮ

Які твори називають вокальними, а які — інструментальними? Пригадай, що таке композиція музичного твору.

Композиція музичного твору — це його побудова, розташування всіх його частин.

Вокальні твори

Хор

Інструментальні твори

Оркестр

Серед вокальних творів найбільш популярною є **пісня**. Ти вже знаєш, що пісні бувають народні й авторські; ліричні, танцювальні, обрядові тощо; можуть звучати з музичним супроводом і без нього.

Українська народна пісня «Ой ходить сон».

До якої групи пісень належить прослуханий твір? Коли і як співають такі пісні?

Під мелодію пісні вигадай танок і виконай його лише руками, сидячи за партою.

Музична форма пісні пов'язана з поетичним текстом. Найпоширенішою є **куплетна форма**, коли та сама мелодія повторюється кілька разів з різними текстами. Пісня зазвичай складається із двох-п'яти куплетів.

Куплет 1

Куплет 2

Куплет 3

Часто куплет містить **заспів** та **приспів**, що виконуються на різні мелодії. Текст заспіву в кожному куплеті інший, а приспів переважно повторюється без змін.

Заспів 1

Приспів

Заспів 2

Приспів

Пригадайте кілька пісень, які ви вивчали у 2-му класі. Які з них народні, а які — авторські? Спробуйте визначити побудову кожної пісні.

Слова А. Орел, музика О. Антоняка. «Школа — весела сім'я».

- Біжимо до школи вранці:
і дівчатка, й хлопчачки.
І лежать у кожнім ранці
ручки, зошити й книжки.
Чи уроки ми повчили —
це питання непросте.
Може, щось не доробили,
та для дружби це пусте.

Приспів:

Школа — весела сім'я,
школа — це друзі і я.
Радість і втіха,
пригорщі сміху,
школа — весела сім'я.

Двічі

- Ми веселі, пустотливі,
вчителям турбот — вагон,
але дружбою щасливі,
дружба — то шкільний закон.
Ми і сваримось завзято,
ми і миримось навек.
Пролітають будні, свята —
ще один минає рік.

Приспів (двічі).

Яку музичну форму має пісня? Зобрази це у вигляді схеми.

Об'єднайтесь у три групи. За допомогою пантоміми зобразіть зміст першого та другого заспівів і приспіву.

Оцініть, яка група найкраще виконала це завдання.

Знайди у додаткових джерелах авторську колискову пісню. Яку форму вона має?

УРОК 6. ЗУСТРІЧ ІЗ КОМПОЗИЦІЄЮ

Пригадай, що таке композиція у візуальних мистецтвах.

Композиція у візуальних мистецтвах — це взаємозв'язок важливих елементів художнього твору, від яких залежить його зміст і будова.

Ти вже знаєш, що усе багатство та розмаїття навколишнього світу художники-графіки передають за допомогою **ліній, штрихів, крапок, плям і тону**. Ці засоби виразності бувають різними за насиченістю, розмірами, формою тощо.

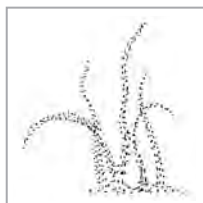
Розглянь малюнки. Чим вони подібні та чим відрізняються?

Переважно графічні зображення чорно-білі, однак є й кольорові. Тому **колір** теж належить до засобів виразності графіки.

Спробуй зобразити траву простим або кольоровим олівцем за допомогою різних графічних засобів.

Графічні композиції можуть бути **динамічними** або **статичними**. Тобі відомо, що в статичних композиціях митці передають стан спокою, рівноваги; у динамічних — рух: політ птаха, біг коня, дії людини, вітер, шторм та багато іншого.

Відеоролик «Динамічні композиції в графіці».

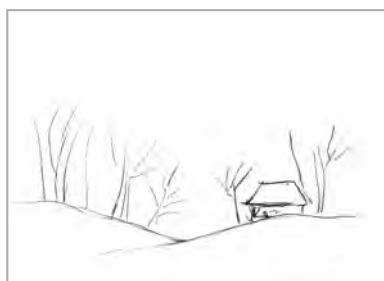
Відлітають птахи в теплий край, в теплий край,
з ними пісня злітає журлива.

Золотаво-червоний задумався гай,
похилилась калина вродлива.

О. Єрох

Створи динамічну композицію «Відлітають птахи» улюбленими графічними матеріалами. Малюй різни-ми за товщиною і насиченістю штрихами та лініями, крапками і плямами. Доповни свою роботу зобра-женнями дерев, кущів, трави.

1

2

3

Які птахи восени вирушають у вирій? Дізнайся з до-даткових джерел, у які країни вони летять.

УРОК 7. ФОРМА У ТВОРІ

Пригадай, яку музичну форму мають пісні.

Створюючи музику, композитори можуть обирати різні форми для кращого втілення свого задуму.

Найпростіша форма — **одночастинна**. У ній пишуть невеликі музичні твори. Прикладом **двочастинної форми** є куплетна форма пісень, що складаються із заспіву та приспіву. А в інструментальних композиціях музичну форму можна розпізнати за раптовою зміною темпу, ритму, динаміки або характеру мелодії твору. Тобто, музичний твір **двочастинної форми** будується на **контрасті**.

П. Чайковський. «Старовинна французька пісенька» та «Італійська пісенька» із «Дитячого альбому» (у виконанні оркестру).

Про що розповіли тобі прослухані твори? Спробуй визначити музичну форму кожної п'єси.

Обидві п'єси складаються з двох частин, тобто мають двочастинну форму.

А

В

Доберіть слова, якими можна охарактеризувати музику кожної частини цих творів.

ніжна

задумлива

повільна

схвильована

швидка

тривожна

сумна

весела

помірна

спокійна

грайлива

прониклива

Створи танець-імпровізацію під одну із п'єс (за вибором).

Петро Чайковський — композитор українського походження, диригент, педагог. Автор опер, балетів, інструментальних творів, творів для дітей.

Відеоролик за мотивами музики П. Чайковського.

Які мелодії, що прозвучали в ролику, здалися тобі знайомими? Де й коли ти їх чув/чула?

Слова А. Орел, музика О. Антоняка. «Школа — весела сім'я».

Створи музичний супровід до пісні на улюбленому музичному інструменті. Намагайся правильно відтворювати довгі **І** (та) й короткі **П** (ті-ті) звуки.

Поміркуй, яке значення має акомпанемент для виконання та сприйняття пісні.

Гра «Сонечко і дощик».

Об'єднайтесь у дві групи: музиканти й танцюристи. Увімкніть фонограму і розпочніть гру.

Перша частина твору (А): світить сонечко; музиканти весело вдаряють паличками по пластинках металофонів від низу до верху, танцюристи виконують таночок.

Друга частина твору (В): набігли хмаринки, гримить грім; музиканти відбивають ритм на барабанах, танцюристи ховаються під парасольки.

Дізнайся історію створення «Дитячого альбому» П. Чайковського. Яку музичну форму мають п'єси, що входять до цієї збірки?

УРОК 8. ФОРМА У ТВОРІ

Пригадай, хто такі скульптори. Де можна побачити скульптурні зображення?

Скульптори — митці, які втілюють художні образи в об'ємних формах за допомогою ліплення, висікання, різьблення, ливарної справи тощо.

Завітаймо у скульптурну майстерню, щоб дізнатися більше про особливості роботи митців.

Розглянь ілюстрації. Розкажи, які матеріали, інструменти й обладнання використовують скульптори.

У скульптурній майстерні

Стамески

Стеки

Спочатку митці виконують начерки майбутніх творів на папері. Далі на скульптурному станку, верхня частина якого обертається навколо осі та піднімається й опускається за допомогою гвинта, ліплять макети (ескізи) виробів із пластиліну, глини або скульптурної маси. Потім утілюють найкращі ескізи в дереві, камені, металі, створюючи скульптури в натуральному розмірі.

Скульптурний станок

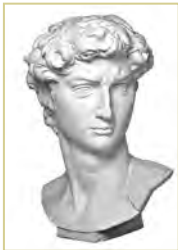
Матеріалом для скульпторів може бути також гіпс, скло, бетон, пластмаса, лід, сніг, навіть пісок. Працюючи над творами, майстри або підкреслюють природні властивості матеріалів, або під час обробки згладжують їх.

Характер поверхні скульптурного зображення називають **фактурою**. За допомогою фактури можна передати ніжність шкіри обличчя людини, гладкість або кошлатість хутра тварин тощо.

Розглянь зображення скульптурних творів із різною фактурою. Поміркуй, чи належить фактура до засобів виразності скульптури.

Гіпс

Бронза

Лід

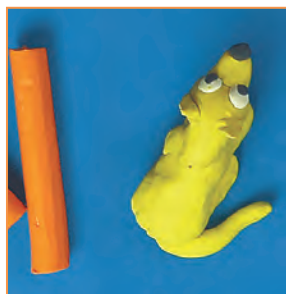
Дерево

Засобами виразності скульптури є **об'єм, силует, пропорції, фактура, світлотінь**.

Уяви себе скульптором/скульпторкою. Виліпи з пластиліну фігурку лева чи іншого африканського звіра (за вибором).

1

2

3

Дізнайся, чи є у твоєму місті/селі скульптурні зображення тварин. Якщо так, то де і з якою метою вони встановлені?

УРОК 9. РІЗНОВИДИ ФОРМ У МИСТЕЦЬКИХ ТВОРАХ

Пригадай, як розпізнати музичну форму в інструментальному творі.

Тобі вже відомо, що композитори можуть створювати музику в одночастинній або двочастинній формі. Проте іноді цього недостатньо для втілення задуму, і митці обирають іншу музичну форму.

Сергій Рахманінов — видатний композитор, піаніст, диригент, визнаний мелодист. Писав твори для оркестру, фортепіанні мініатюри, вокальні твори.

С. Рахманінов. «Італійська полька».

Як змінюються темп і характер мелодії у прослуханому творі? Скільки, на твою думку, в ньому частин?

Твір, в основі якого — побутовий народний танець, С. Рахманінов написав під час відпочинку в Італії. Композиція має **тричастинну форму**.

Перша частина

A

Друга частина

B

Третя частина

A

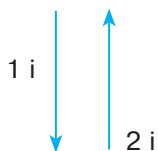
Музика першої частини задумлива, мрійлива. Друга частина протилежна до першої: за характером вона жвава, життєрадісна. Завершується твір повторенням першої частини.

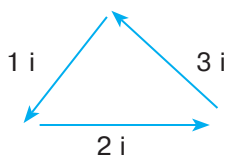
Пригадай, який музичний розмір має полька. Послухай твір С. Рахманінова ще раз і спробуй себе в ролі диригента/диригентки.

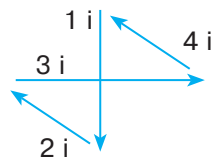
Схеми диригування

Дводольний
розмір

Тридольний
розмір

Чотиридольний
розмір

Під мелодію «Італійської польки» вигадай танець-імпровізацію і виконай його лише руками, сидячи за партою.

Слова Л. Солонька, музика Н. Савка. «Дружба».

1. Ти щасливий, якщо в тебе друзі є,
кожен день життя яскравішим стає.
Справжні друзі поруч в радості-журбі-бі-бі,
дарувати радість хочеться й тобі.

Приспів:

Справжня дружба меж не знає,
дружба все перемагає.
Якщо друзів є багато,
кожен день для тебе — свято.

2. Тож мерщій до нас, часу не гай:
сміливіше руку ближньому подай,
сонцю й небу, всім навколо посміхнись —
радістю своєю з світом поділись.

Приспів (двічі).

Які особливості має тричастинна музична форма?

УРОК 10. РІЗНОВИДИ ФОРМ У МИСТЕЦЬКИХ ТВОРАХ

Пригадай, що таке рельєф.

Рельєф — вид скульптури, у якому зображення частково виступає над площиною або заглиблюється в неї.

Рельєф створюють із каменю, глини, металу, дерева за допомогою ліплення, різьблення й карбування.

Уривок із фільму «Види скульптур».

Розкажи про свої враження від перегляду. Що нового ти дізнався/дізналася?

Розгляньте зображені рельєфи. Назвіть їхні спільні та відмінні ознаки.

Барельєф «Битва» (фрагмент).
Арка Галерія.
Салоніки, Греція

Ж.-П. Корто. Горельєф
«Тріумф 1810 р.».
Тріумфальна арка. Париж

Виділяють два основні різновиди рельєфу.

Барельєфом називають зображення, яке виступає над площиною менше ніж наполовину свого об'єму. Це низький рельєф.

Горельєф — це високий рельєф: зображення виступає над площиною більше ніж наполовину свого об'єму.

РЕЛЬЄФ

Барельєф

«Царське полювання на лева».
Оздоблення палацу
в Стародавній Ассирії

Горельєф

О. Павлючук.
«Видання Берестейської Біблії».
Пам'ятник Тисячоліття Берестя.
Білорусь

Відвідай віртуальний музей скульптури. Які різновиди рельєфу тобі вдалося розпізнати?

Виконай барельєф — пластилінову аплікацію на картоні або на пластиковій дощечці за зразком.

1

2

3

4

5

Чим відрізняються між собою барельєф та горельєф?

УРОК 11. КОРИСНІ УРОКИ ВІД МАЙСТРІВ

Що потрібно для того, аби гарно співати?

Спів, **вокальне мистецтво** — це виконання музики за допомогою голосу. Для цього, звичайно, потрібно мати музичні здібності. Проте навіть обдаровані від природи люди повинні вчитися у спеціальних закладах або брати уроки вокалу, якщо вони хочуть стати видатними співаками/співачками.

У вокальній студії

Завітаймо у гості до педагога з вокалу, який розкриє нам деякі свої професійні секрети.

У школах вокальної майстерності або на приватних заняттях навчають правильно дихати під час співу, допомагають розвинути відчуття ритму та музичний слух, виробити красивий голос, опанувати нові вокальні техніки.

Відеоролик «Як правильно дихати під час співу».

Гра «Надуваємо кульку».

Уяви у своїх руках кульку. Вдих — кулька надувається (руки плавно розводь у сторони). Видих — кулька поступово зменшується (плавно зводь руки перед собою). Позмагайся із друзями, у кого це вийде найкраще.

Українська народна пісня «Діду мій, дударіку» в обробці М. Леонтовича (у виконанні дитячого хору).

Що тебе найбільше вразило у цьому творі? Як ти думаєш, навіщо композитори створюють обробки народних пісень?

У сучасних студіях звукозапису теж здійснюють різноманітні обробки музичних творів — **аранжування**. Фахівці, які цим займаються, можуть зробити справжній хіт із твого співу, записаного під фонограму.

У студії звукозапису

Заспівайте пісню «Дружба» (слова Л. Солонька, музика Н. Савка) під фонограму: перший заспів виконують дівчатка, другий — хлопчики, приспів — усі разом. Запишіть свій спів на диктофон. Поміркуйте, які музичні ефекти можна додати, аби збагатити, увіразнити звучання цієї пісні.

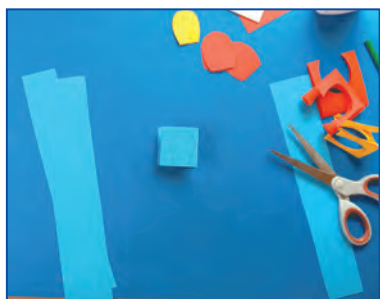

Гра «Веселий потяг».

У кожному вагоні веселого потяга подорожує довга нота. Проспівайте ланцюжком по одній довгій ноті на слова: «Поїзд їде, нас везе і до друзів привезе».

Виготовте у позаурочний час колективну об'ємну аплікацію «Барвистий луг» (за бажанням).

1

2

3

4

УРОК 12. КОРИСНІ УРОКИ ВІД МАЙСТРІВ

Пригадай, хто такі архітектори. У чому полягає їхня діяльність?

Архітектори — фахівці, які працюють над проєктуванням, зведенням та художнім оздобленням споруд.

У кабінеті архітекторів

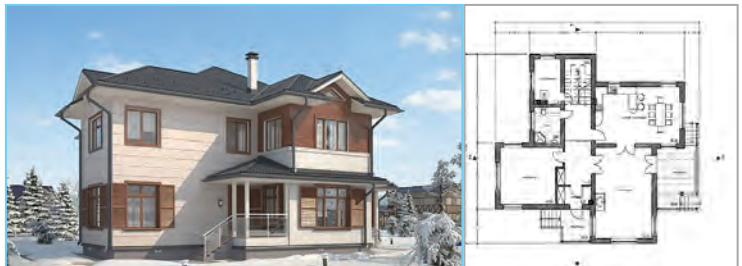
Створення майбутньої будівлі архітектор/архітекторка розпочинає з **ескізу**, в якому засобами графіки втілює свій задум. Потім цей ескіз реалізовує в **проєкті**, виконуючи креслення за допомогою циркуля, лінійки, олівця та інших інструментів.

Наступним етапом є виготовлення **макета** — зменшеного зразка будівлі з паперу, картону, гіпсу тощо. Сучасні архітектори використовують комп'ютер та спеціальні комп'ютерні програми для архітектурного проєктування та створення тривимірної моделі споруди.

Модель архітектурної споруди у тривимірному зображенні

Будинок і проєкт (креслення) першого поверху

Архітектори проєктують **об'ємні споруди** — житлові будинки, громадські будівлі (школи, театри, храми, магазини тощо), промислові будівлі (заводи, фабрики, електростанції), застосовуючи властиві архітектурі засоби виразності. Насамперед, це **форма, розміри та пропорції** будівель, а також **колір, фактура** будівельних матеріалів, **декор**.

[Відеоролик «Архітектурні форми».](#)

Розгляньте світлини. Визначте, які об'ємні форми використані в зображених спорудах.

Багатоквартирний будинок

Приватний будинок

Софійський собор.
Київ

Оперний театр.
Сідней, Австралія

Уяви себе архітектором/архітекторкою. Подумай, який будиночок ти хочеш створити. Намалюй на папері ескіз, а тоді склади будинок для ляльок із деталей конструктора леґо.

Досліди, що іще, окрім будівель, можуть проєктувати архітектори.

УРОК 13. ОСІНЬ ЩЕДРА, ОСІНЬ ЗОЛОТАВА

Пригадай, які пісні називають жнивварськими. Чому їх відносять до календарно-обрядових пісень?

Відеоролик «Давні народні обряди українців».

М. Пимоненко. «Жнива в Україні»

Сучасні жнива

Сьогодні збирати зерно хліборобам допомагають машини, проте закінчення жнив за традицією відзначають особливо урочисто. Під час святкувань обов'язково співають народні пісні, в яких славлять ниву за щедрий урожай, величають трударів та висміюють лінивих косарів чи женців.

Поспівка «Осінь знов прийшла».

Які жнивварські народні пісні ви знаєте? Про що вони розповідають?

Українська народна пісня «Ой на горі жита много» в обробці В. Косенка.

1. Ой на горі жита много —
йой, йой, йой, йой, йой!
Половина зеленого —
гойя-гой, гойя-гой, гойя-гой!
2. Ішли дівки його жати —
йой, йой, йой, йой, йой!
Та й забули серпи взяти —
гойя-гой, гойя-гой, гойя-гой!

3. Серпи взяли, хліб забули —
йой, йой, йой, йой, йой!
Такі тоті женці були —
гойя-гой, гойя-гой, гойя-гой!

4. Коби його хлопці жали —
йой, йой, йой, йой, йой!
Вони б йому ради дали —
гойя-гой, гойя-гой, гойя-гой!

Пригадай, що таке динаміка в музиці.

Динаміка — гучність звучання музичного твору.

Гра «Оркестр».

Оберіть диригента/диригентку й шумові інструменти та створіть музичний супровід до пісні «Ой на горі жита много». Увімкніть фонограму і грайте за такою схемою: *pp* — дуже тихо; *p* — тихо; *f* — голосно; *ff* — дуже голосно.

Українська народна пісня «Ой на горі жито» (у виконанні дитячого хору).

М. Різоль. Варіації на тему української народної пісні «Ой на горі жито».

Як змінилося звучання пісні в інструментальному виконанні? Поміркуй, чому прослуханий твір названо варіаціями.

Варіації — це музичний твір, у якому основна мелодія зазнає різноманітних змін.

Твір, написаний у варіаційній формі, можна зобразити у вигляді схеми, де А — перша частина, в якій звучить головна тема; А₁, А₂, А₃ — наступні частини, в яких ця тема змінюється (варіюється).

Послухай альбом українських народних пісень. Зверни увагу, чи є в ньому жнивварські пісні.

УРОК 14. ОСІНЬ ЩЕДРА, ОСІНЬ ЗОЛОТАВА

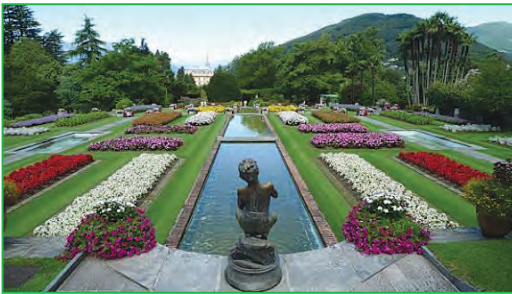
Хто, на твою думку, працює над створенням парків і скверів у наших містах?

Міські бульвари, площі, парки, сквери належать до **ландшафтної архітектури**, а тому їх теж проектують архітектори. Формуючи комфортне і привабливе для ока довкілля, архітектори намагаються вміло поєднати природні об'єкти (водойми, рослинність) з архітектурними формами (альтанки, місточки, фонтани тощо).

Розгляньте світлини. Які особливості зображених парків ви можете виділити?

Ботанічний сад
«Вілла Таранто». Італія

Сади Бутчартів.
Канада

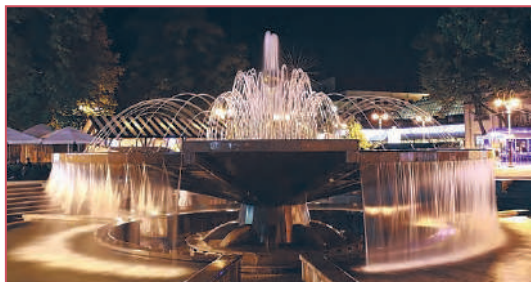
Національний дендрологічний парк «Софіївка». Україна

Мабуть, найбільш популярними ландшафтними спорудами є фонтани. Вони здавна прикрашають наші міста й дарують приємну прохолоду в спеку. В Україні побудовано чимало фонтанів, які вражають своїми архітектурними формами та незвичним дизайном.

Умань

Харків

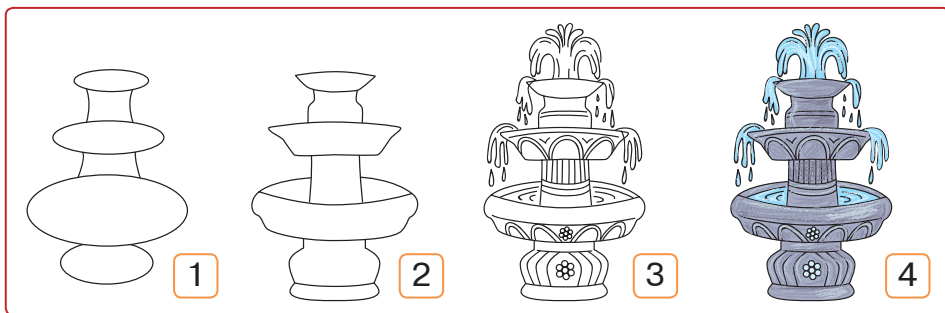
Івано-Франківськ

Вінниця

Намалюй фонтан, який тобі хотілося б спорудити у своєму місті/селі.

Поміркуй, яке місце у твоєму населеному пункті найкраще підходить для встановлення фонтана. Поясни, чому ти так вважаєш.

УРОК 15. ПОДОРОЖ КРАЇНОЮ МИСТЕЦТВ

Швидкісний потяг промчить тебе
Країною мистецтв, зупиняючись на
музичних станціях.

Перша станція — «Музична скарбничка»

Послухай фрагменти музичних творів, які звучали на
уроках. Пригадай назви цих композицій та обери для
кожної з них відповідне зображення.

Друга станція — «Пісенний калейдоскоп»

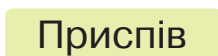
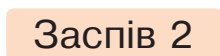
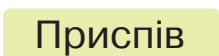
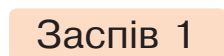
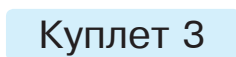
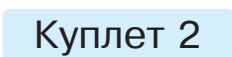
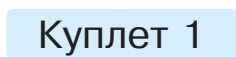
Упізнай за ілюстраціями вивчені пісні. Заспівай одну
з них (на вибір).

Третя станція — «Музичні розумники»

Пригадай за схемами, які музичні форми використовують у своїй творчості композитори. Наведи приклади музичних творів, написаних у цих формах.

Четверта станція — «Музично-ритмічна»

Разом із друзями створи ритмічний супровід до однієї з композицій, які звучали на уроках.

П'ята станція — «Ігрова»

Об'єднайтесь у дві команди. Гравці однієї з команд, домовившись між собою, показують рухами рук і тіла будь-який музичний твір, що звучав на уроці. Якщо представники іншої команди відгадають назву твору, то гру продовжують вони; якщо ж ні — отримують ще одну загадку-пантоміму.

УРОК 16. ПОДОРОЖ КРАЇНОЮ МИСТЕЦТВ

Швидкісний потяг промчить тебе
Країною мистецтв, зупиняючись на
чотирьох станціях.

Перша станція — «Мистецькі шедеври»

Розглянь твори майстрів візуальних мистецтв. Укажи,
під яким номером зображено: ландшафтну споруду;
барельєф; горельєф; твір архітектури; твір графіки.

1

2

3

4

5

Друга станція — «Загадки від майстрів»

Розглянь зображені матеріали й інструменти. Які
митці використовують їх у своїй роботі?

Третя станція — «Упізнайко»

Упізнай, які майстри працюють у зображених приміщеннях.

1

2

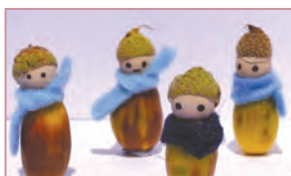

3

Четверта станція — «Творча»

Виготов чудові іграшки та композиції з осінніх дарів (жолудів, шишок, каштанів) за зразком або за власним задумом.

СЮЖЕТ У МИСТЕЦТВІ

УРОК 17. СЮЖЕТ У ТВОРАХ

Чи завжди тобі вдається зрозуміти, про що розповідає музика? Поясни, чому.

Р. Щедрін. «Золоті рибки» (фрагмент із балету «Горбоконики»).

Як композитор зображує рибок? Якими ти їх уявляєш?

Балет «Горбоконики», створений за однойменною віршованою казкою Петра Ершова, став першою значною роботою Р. Щедріна. Композиторові було лише трохи за двадцять, коли він написав цей твір.

Родіон Щедрін — видатний композитор та піаніст. Відомий як автор балетів, опер, інструментальних та вокальних творів, музики до кінофільмів і театральних вистав.

Чи знаєш ти зміст казки «Горбоконики»? Ти можеш прочитати її самостійно в чудовому перекладі відомого українського поета Максима Рильського.

Інструментальну музику, створену за певним сюжетом, що відображається у спеціальній програмі або назві твору, називають **програмною**.

Відеозапис танцю «Золотих рибок» із балету «Горбоконики».

Уривок із мультфільму, в якому звучить музика Р. Щедріна «Золоті рибки».

Порівняй танець рибок у балеті та мультфільмі. Чим вони подібні між собою? Де, на твою думку, краще передано сюжет музики?

Гра «Рибалка та рибки».

Оберіть з-поміж себе «рибалку». Поки «рибалка» готує «вудочки», інші діти — «рибки» — весело танцюють під музику Р. Щедріна «Золоті рибки». Коли ж «рибалка» закидає «вудочки», «рибки» завмирають. Хто ворухнеться, стає «рибалкою», і гра триває.

Кожна пісня теж має сюжет — він втілений у віршах, на які композитор/композиторка пише музику.

Н. Май. «Промінчик».

1. Я сонячний промінчик
в долоньки покладу,
я сонячний промінчик
до ладу доведу.

Приспів:

Світи, світи, промінчик,
віддай своє тепло,
щоб хоч на мить тепліше | Двічі
усім, усім було!

2. Я і чужих, і рідних,
і всіх, кого люблю,
промінчиком чарівним
розраджу й звеселю.

Приспів.

3. Якщо в моїх долоньках
загасне раптом він,
я в сонечка на небі
візьму іще один.

Приспів.

Знайди у додаткових джерелах і послухай інструментальну музику, написану за сюжетом відомої тобі казки.

УРОК 18. СЮЖЕТ У ТВОРАХ

Пригадай, що ти знаєш про особливості роботи художників-живописців.

Завітаймо в художню майстерню. Тут ми обов'язково побачимо мольберт, столик із палітрою, фарбами, пензлями, розчинником для олійних фарб та мастихіном. Для роботи на пленері (на повітрі) живописці використовують етюдник.

Фарби

Мастихіни

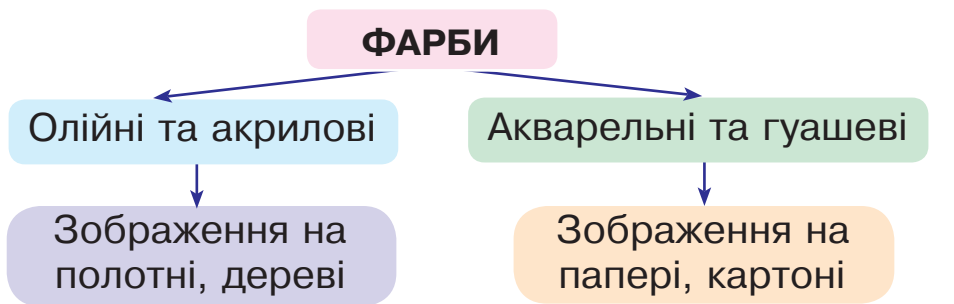
Палітра

Пензлі

Мольберт

Основним засобом виразності у живописі є **колір**.

За призначенням та особливостями художнього виконання живопис поділяють на два види.

Картини, написані художниками за мольбертом, називають **станковим живописом**. Картини, намальовані на стінах будівель (зовні та всередині), називають **монументальним живописом**.

ЖИВОПИС

Станковий

Джорджоне. «Діва Марія з немовлям на фоні пейзажу»

Монументальний

С. Рафаель. Фреска «Зустріч папи Лева I з Аттілою»

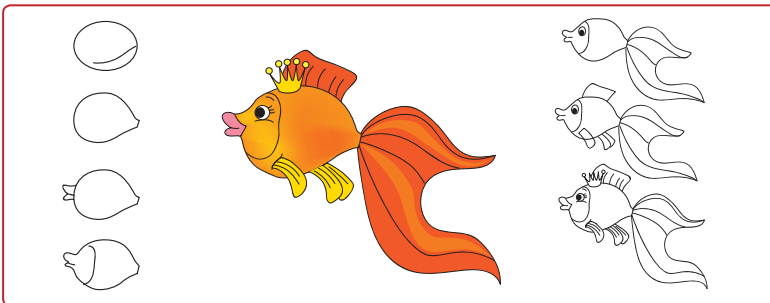
Розглянь твір монументального живопису. Про що, на твою думку, розповідає його сюжет? Які ознаки допомогли тобі це зрозуміти?

Сюжет у творі живопису — це тема, об'єкт зображення; художнє втілення явищ, подій.

Під музику Р. Щедріна «Золоті рибки» придумай сюжет малюнка, в якому головну роль відіграє царівна-рибка. Зверни увагу на поетапне виконання зображення рибки.

Доповни малюнок деталями відповідно до власного задуму. Покажи свою роботу друзям.

УРОК 19. КАЗКОВІ ПЕРСОНАЖІ

В казці, у казочці
бубликів в'язочка,
рум'яні яблучка
і коровай.

Світи чарівнії,
чудеса дивнії —
все це побачиш ти...

Н. Лобас

Які казки ти любиш? Чому?

Казкові сюжети або персонажі часто надихають композиторів на створення програмної музики.

Е. Гріг. «Танець ельфів».

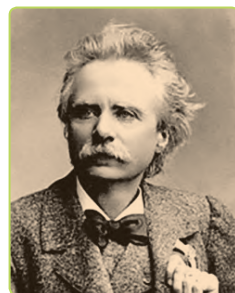
Про що розповідає прослухана композиція? Який настрій вона створює? Чи знаєш ти, хто такі ельфи? Розкажи, якими ти їх уявляєш.

Цикл «Ліричні п'єси» Е. Гріг написав у вигляді фортепіанних мініатюр. П'єса «Танець ельфів» переносить нас у країну казок, де живуть добродушні гноми, підступні тролі та чарівні ельфи — витончені, майже невагомні істоти з прозорими крильцями.

Едвард Гріг — норвезький композитор, піаніст, диригент, засновник норвезької класичної музики. Автор вокальних та інструментальних творів, зокрема програмних.

Пригадай, яку п'єсу Е. Гріґа ти слухав/слухала на уроці в другому класі.

Уривок із мультфільму, в якому лунає музика Е. Гріґа «Танець ельфів».

Створіть танок-імпровізацію під музику Е. Гріґа.

Поспівка «Казка в гості прийшла».

Пригадай правила співу й виразно виконай пісню Н. Май «Промінчик», показуючи рух мелодії рукою. Попроси друзів акомпанувати тобі на брязкальцях, трикутниках та маракасах.

Гра «Чарівні ельфи».

На казковій галявині зібралися ельфи. Вони підлітали одне до одного, а тоді весело кружляли в парах, торкаючись партнера/партнерки почергово долоньями, ліктями, плечима та носками ніг у ритмі музики.

Уважно розглянь малюнок та склади за його змістом ліричну казочку про ельфів.

Придумайте мелодію і виконайте поспівку.

Літають ельфи поряд з нами,
на крильцях казку нам несуть.

Як літературна основа допомагає розкрити сюжет музичного твору? Чим цікава музика Е. Гріґа, яка звучала на уроці?

УРОК 20. КАЗКОВІ ПЕРСОНАЖІ

Нумо швидше, коню,
з нами вирушай
у чудесну казку,
в таємничий край.
Де ховає мавок
лісове шатро,
де жар-птиця губить
вогняне перо...

О. Палійчук

Пригадай, героя якої народної казки ти малював/малювала нещодавно. Які матеріали й інструменти допомогли тобі втілити свій задум?

Казкові персонажі «живуть» і в багатьох творах живопису. Надзвичайно високу оцінку мистецтвознавців отримали унікальні настінні розписи у магазині іграшок «Казка» (м. Київ). Розписи, що зображали сюжети близько 50 казок, були виконані 1979 року у стилі українського народного живопису. Донедавна ці художні шедеври вважали знищеними, проте 2017 р. розпочалися роботи з їх відновлення.

Чимало картин станкового живопису теж відкривають глядачам незвичайний світ, створений уявою художників за сюжетами народних та літературних казок.

О. Скицюк. Настінний розпис у магазині «Казка»

О. Грек. «Мамині казки». Станковий живопис

Відеоролик «Казка в живописі та графіці».

Пригадай, що таке метод загородження. З якою метою його використовують художники?

Ти вже знаєш, що в сюжетних картинах є передній, середній та дальній плани.

Відповідно до **законів перспективи**, чим ближче предмет, тим його зображення на картині більше, виразніше, яскравіше й намальоване теплими кольорами; чим далі — зображення менше, нечітке, деталі відсутні, кольори та їх відтінки холодні.

Розгляньте картини. За сюжетами яких казок вони створені? Знайдіть на кожній картині предмети, зображені на передньому, середньому та дальньому планах.

Г. Добродій. «Казка»

П. Холодний.

«Казка про дівчину та павича»

Створи композицію за сюжетом улюбленої казки, дотримуючись законів перспективи.

1

2

3

Що у твоєму малюнку головне? Якою музикою можна його озвучити?

УРОК 21. ОСІННІЙ ДЕНЬ

Вже побагряніло
листячко на клені,
але на вербиці
ще воно зелене.

На каштані листя
з жовтою каймою.
Йду осіннім парком
тихою ходою...
О. Війтик-Ющук

Прогуляймося осіннім парком. Барвисте листя кружляє і плавно летить додолу, вкриваючи м'яким килимом доріжки. У повітрі бринять павутинки бабиного літа, а в душі лунає мелодія осені...

А. Петров. Мелодія до кінофільму «Осінній марафон» (у виконанні оркестру естрадної музики).

Який настрої викликала в тебе прослухана музика? Вибери для її характеристики найбільш влучні слова.

весела

сумна

енергійна

жартівлива

лірична

задумлива

спокійна

святкова

Характер мелодії твору залежить від **ладу**, в якому упорядковані музичні звуки. Лади є різні, та найголовніші з них — **мажорний** (веселий) і **мінорний** (сумний).

Лад — взаємозв'язок музичних звуків та їхня злагодженість між собою.

В. А. Моцарт. «Рондо в турецькому стилі»: третя частина сонати № 11 (у виконанні оркестру).

Що ти уявляєш, слухаючи цей твір? Який лад використав композитор? Чому ти так вважаєш?

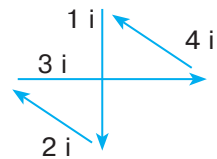
Вольфганг Амадей Моцарт — усесвітньо відомий австрійський композитор. Автор понад 600 творів, чимало з яких визнані шедеврами симфонічної, концертної, оперної та хорової музики.

Уривок із мультфільму, в якому лунає музичний твір «Рондо в турецькому стилі».

Об'єднайтеся в дві команди: «Мажор» та «Міно́р». Оберіть диригента/диригентку, музиканта/музикантку для гри на металофоні глісандо й розподіліть між собою шумові музичні інструменти. Диригент/диригентка диригує в розмірі 4/4.

Коли на металофоні звучить весела мелодія, музичний супровід голосно (*f*) виконує команда «Мажор»; коли мелодія сумна, тихо (*p*) акомпанує команда «Міно́р».

Слова К. Перелісної, музика О. Зозулі. «Осінь».

1. Листячко дубове,
листячко кленове
жовкне і спадає
тихо із гілок.
Вітер позіхає,
в купу їх згортає
попід білу хату
та на моріжок.

2. Айстри похилились,
ніби потомились, —
сонечка немає,
спатоньки пора!
А красольки в'ялі
до землі припали,
наче під листочком
вогник догора.

Покажи рукою рух мелодії цієї пісні. Визнач, у якому ладу вона написана.

Дізнайтесь із додаткових джерел, чому прослуханий на уроці музичний твір В. А. Моцарта має назву «Рондо в турецькому стилі».

УРОК 22. ОСІННІЙ ДЕНЬ

Ф. Полонський. «Сонячний промінь»

Осінь фарби готувала,
у відерця наливала.
Змішувала, чаклувала,
потім все розфарбувала.
Придивіться: все довкола
стало різнокольоровим!

Н. Замрія

Золота осінь — надзвичайно мальовнича пора року. Вона вабить художників безліччю барв і надихає на створення поетичних образів природи.

Розглянь твори живопису. Якими кольорами зображена осіння природа сонячного та дощового дня? Музикою якого ладу можна озвучити кожен картину?

О. Дарчук.

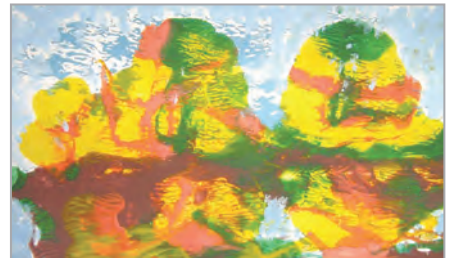
«Осіння прогулянка в парку»

О. Самчук. «Осінній дощ»

Чарівність золотої осені можна передати за допомогою художньої техніки **МОНОТИПІЯ** — створення малюнка на основі відбитка.

Відеоролик «Монотипія для дітей».

Створи композицію «Сонячний осінній день» у техніці монотипія.

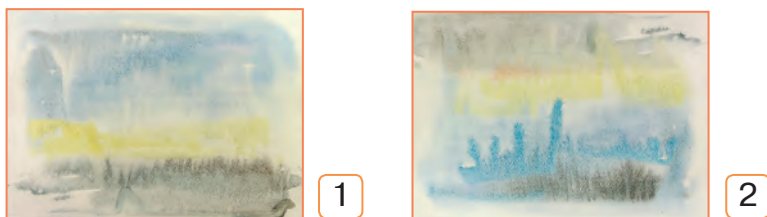

Для створення ефекту легкості й тонких колірних переходів художники використовують акварельні фарби. Існує декілька способів виразного зображення аквареллю. Наприклад, показати м'якість, розпливчастість форм можна завдяки художній техніці **акварель «по-вологому»**. У цьому випадку малюнок виконують на зволоженому папері за один прийом.

Відеоролик «Малювання аквареллю «по-вологому»».

Виконай замальовку «Осінній дощ» у техніці «по-вологому».

Про які нові художні техніки ти дізнався/дізналась на уроці? Яка з них тобі більше сподобалася?

УРОК 23. В ІГРОВОМУ КОЛІ

Яку музику називають програмною? Наведи приклади.

Ти вже знаєш, що чимало музичних творів мають словесні (іноді поетичні) програми, складені за літературними сюжетами. Програмою може слугувати й заголовок, який підказує слухачам, про що розповідається у творі (наприклад, «Італійська полька» С. Рахманінова).

М. Мусоргський. «Балет не вилуплених пташенят»: п'єса № 5 із фортепіанної сюїти «Картинки з виставки».

Про що розповіла тобі музика? Добери слова, якими можна її охарактеризувати.

Мелодія: весела, сумна, грайлива, легка, спокійна.

Темп: повільний, помірний, швидкий.

Лад: мажор, мінор.

В. Гартман.
Ескізи костюмів
для балету «Трільбі»

Фортепіанна сюїта М. Мусоргського «Картинки з виставки» присвячена пам'яті художника й архітектора Віктора Гартмана. Цей програмний твір складається із десяти п'єс, пов'язаних між собою темою «Прогулянка». «Балет не вилуплених пташенят» написаний під враженням від створених В. Гартманом ескізів костюмів для балету «Трільбі». П'єса має тричастинну форму.

Модест Мусоргський — видатний композитор, новатор у музиці. Автор опер, творів для оркестру, хору, фортепіано.

Уривок із мультфільму «Картинки з виставки», в якому звучить п'єса № 5.

Гра «Весела пташина сімейка».

Об'єднайтесь у дві групи: «Птахи» й «Пташенята». Визначте, хто з вас буде грати на синтезаторі. Пригадайте, які бувають ноти за тривалістю. Розгляньте записи ритму для кожної групи.

«Птахи»

«Пташенята»

Звучить мелодія, що виконується на синтезаторі. Створіть до неї ритмічний супровід, плескаючи в долоні: «Птахи» — кожен по черзі; «Пташенята» — всі одночасно.

Виконайте під фонограму пісню «Осінь» (слова К. Перелісної, музика О. Зозулі).

Створіть «Театр пісні». Розподіліть між собою ролі: Листячко дубове, Листячко кленове, Вітер, Айстри, Красольки, Вогник. Співаючи, виконуйте дії відповідно до змісту пісні.

Яка гра тобі більше сподобалася? Чому?

УРОК 24. В ІГРОВОМУ КОЛІ

КАЗОЧКА ПРО КОЛЬОРИ

Жовте сонце рано-рано
синю хмарку запитало:
— Де ж це, друже, вся трава?
Щось ніде її нема!
Синя хмарка відказала:
— Справді, зелені так мало...
Певно, вчора десь ходила
й увесь колір розгубила!
Треба їй допомогти.
Що на це порадиш ти?
Жовте сонце відповіло:
— Все це, друже, дуже дивно,
але разом ми з тобою
зараз станемо травою.

Н. Лобас

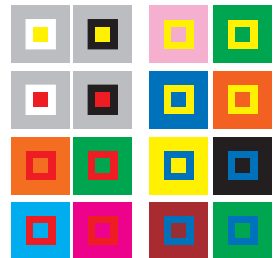
Як, на твою думку, сонце разом із хмаркою можуть стати травою? Поміркуй, чому вірш має таку назву.

У своїй творчості живописці використовують надзвичайно багату колірну палітру. Ти вже знаєш, що гармонійне поєднання кольорів на картині називають **колоритом**. Колорит може бути світлим або темним, ніжним чи яскравим, теплим або холодним. Він допомагає художникам передати зміст картини, створити відповідний настрій.

Пригадай, що таке колірний контраст і споріднені кольори. Зверни увагу, як по-різному може сприйматися той самий колір на фоні інших кольорів.

Гра «Листопад».

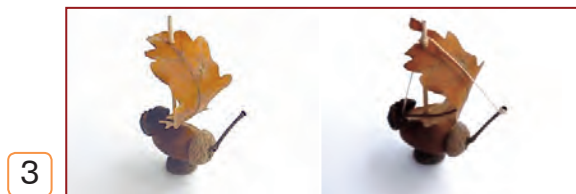
Об'єднайтесь у пари та уважно розгляньте зображені осінні листочки. Спочатку ти називаєш колір, а сусід/сусідка по парті знаходить і показує листочок відповідного кольору; потім — навпаки.

Відеоролик «Осінні шедеври».

Виконай одне із завдань (на вибір).

1. Створи серію малюнків «Осінні листочки», використовуючи гуаш споріднених кольорів.
2. Намалюй осіннє дерево за допомогою зубної щітки.
3. Виготов кораблик із жолудів та листя за зразком.

Як ти думаєш, чи сподобається королеві Осені твоя творча робота? Поясни, чому.

УРОК 25. ЗУСТРІЧІ З ГЕРОЯМИ СЮЖЕТНИХ ТВОРІВ

Затишно дітям в пазусі казок.

Отак би й слухав про царя Салтана...

Л. Костенко

Віршованою «Казкою про царя Салтана» О. Пушкіна ось уже майже двісті років захоплюються покоління читачів. Українською мовою твір переклала відома дитяча письменниця Наталя Забіла. Сюжет цієї казки відображено в різних видах мистецтва: живописі, графіці, кіно і, звичайно, в музиці.

...Князь тут зменшився, стулився — і джмелем умить зробився. Полетів щодуху джміль і кораблик серед хвиль наздогнав в одну хвилинку та й забився у щілинку.

Н. Забіла

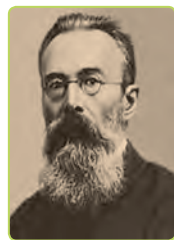
М. Римський-Корсаков. «Політ джмеля» (фрагмент із опери «Казка про царя Салтана»).

Що ти уявляєш, слухаючи цю музику? Які музичні інструменти її виконують?

Микола Римський-Корсаков — видатний композитор, автор багатьох інструментальних і вокальних творів, у яких засобами музики змальовано море.

Які засоби музичної виразності допомогли композиторові передати політ джмеля? Добери слова, якими можна охарактеризувати прослуханий твір.

Мелодія: весела, енергійна, задумлива, тривожна, мрійлива, стрімка, легка, спокійна, грізна.

Темп: повільний, помірний, швидкий.

Лад: мажор, мінор.

Уривок із мультфільму, в якому звучить музика М. Римського-Корсакова «Політ джмеля».

Мелодія «Політ джмеля» здобула популярність у всьому світі. Тому й не дивно, що з'явилися обробки цього твору для різних музичних інструментів.

М. Римський-Корсаков. «Політ джмеля» (у виконанні баяніста, саксофоніста, гітариста).

Чи вдалося тобі розпізнати звучання музичних інструментів? Яке виконання тобі сподобалося найбільше?

Польська народна пісня «Зозуля» (переклад М. Фіненка).

1. Подружки у гаю
пісеньку співають,
а зозуля сива
їм допомагає.

Приспів:
Ку-ку! Ку-ку!
Ля-ля-ля! Ля-ля-ля!
О-ді-рі-ді, о-ді-рі-ді-ді-на,
о-ді-рі-ді-ді-на, у-ха!

3. Пісні переливи
з вітром відлітають,
а про що ті співи —
те зозуля знає.
Приспів.

2. Чуєш, гра сопілка
весело та дзвінко?
Тільки-но заграє —
йде луна по гаю.
Приспів.

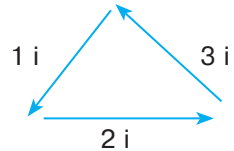
4. Як закінчим пісню,
другу заспіваєм,
весело мазурку
вихром закружляєм.
Приспів.

Гра «Оркестр».

Оберіть диригента/диригентку й шумові інструменти. Спробуйте створити музичний супровід до пісні «Зозуля».

Заспівайте пісню під караоке. Влаштуйте конкурс, у кого це вийде найкраще.

Які засоби використовують композитори для створення образів тварин у музиці?

УРОК 26. ЗУСТРІЧІ З ГЕРОЯМИ СЮЖЕТНИХ ТВОРІВ

Які твори образотворчого мистецтва називають анімалістичними?

Людина здавна зображувала тварин. Їхні краса і граційність, материнська турбота про потомство, довірливість до людини викликають захоплення й дарують натхнення як початківцям, так і досвідченим художникам. Образи тварин часто стають центром композиції в сюжетних творах живопису.

Розглянь картини. Як художники зобразили тварин? Охарактеризуй колорит і композицію кожної роботи. Досліди, чи дотримались митці законів перспективи. Зверни увагу на деталі, які допомогли створити цілісні образи.

Е. Мортимер.
«Різдвяний гість»

О. Ерельман.
«Собака із цуценятами»

У творах графіки, зокрема в ілюстраціях до казок та віршів, художники часто зображують тварин в одязі, наділяють їх притаманними людям рисами, настроєм, поведінкою.

Розгляньте ілюстрації. Чим відрізняються образи тварин, утілені живописцями та художниками-графіками? Що спільного в цих творах?

І. Крамар.
Ілюстрація до «Абетки»

Кость Лавро. Ілюстрація
до казки «Пан Коцький»

Кого люди називають домашніми улюбленцями? Розкажи про тварину, яка живе у тебе вдома або яку тобі хотілося б мати. Опиши її зовнішній вигляд.

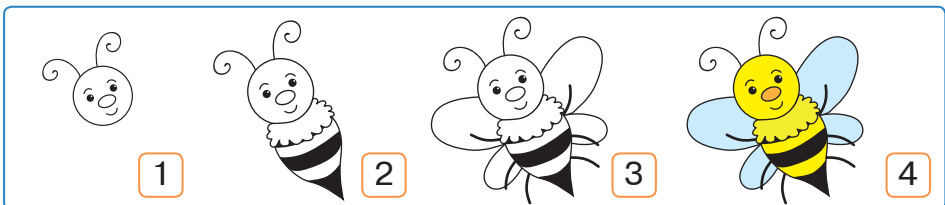
Намалюй графічними засобами свого домашнього улюбленця за зразком або за власним задумом.

Пригадай казки, легенди, вірші, героями яких є комахи. Чи складно, на твою думку, малювати комах?

Під музику **М. Римського-Корсакова «Політ джмеля»** створи сюжет композиції, головним персонажем якої буде джмелик. Зображуючи цю комаху, візьми до уваги її істотну ознаку (шість ніг), а також форму і забарвлення тіла та крилець. Подумай, який образ джмеля ти хочеш утілити: реалістичний чи казковий.

Що повинні брати до уваги художники-анімалісти, створюючи образи тварин?

УРОК 27. ПОРТРЕТ У МИСТЕЦТВІ

Пригадай, що таке музичний портрет.

У музиці видатного норвезького композитора Е. Гріґа, написаній до драматичного спектаклю Г. Ібсена «Пер Гюнт», простежується ціла галерея яскравих музичних образів. Згодом Е. Гріґ об'єднав найбільш виразні самостійні номери у дві сюїти для оркестру, аби музика, що так сподобалася глядачам, могла звучати в концертному виконанні.

Пер Гюнт, головний герой твору, мандрує світом у пошуках щастя. В Аравійській пустелі він потрапляє до племені бедуїнів. Донька вождя Анітра прагне зачарувати Пера своєю вродою і виконує для нього танок.

Східний танець

Е. Гріґ. «Танець Анітри» із сюїти «Пер Гюнт» (у виконанні оркестру).

Якою ти уявляєш східну красуню Анітру? Добери слова, якими можна охарактеризувати її музичний образ.

спокійна

ніжна

грайлива

загадкова

сувора

примхлива

весела

норовлива

уперта

Танець — вид мистецтва, де художні образи створюються засобами пластичних рухів тіла, а також музичний твір танцювального характеру.

Е. Гріґ. «Танець Анітри». Відеофрагмент виступу симфонічного оркестру.

Які музичні інструменти виконують мелодію твору? Зверни увагу, як музиканти грають на віолончелях та контрабасах.

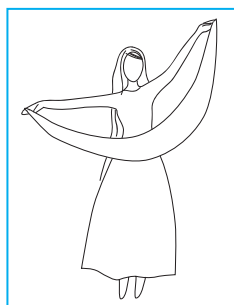
Мелодію цієї оркестрової п'єси виконують скрипки (смичком), а акомпанемент — віолончелі й контрабаси (прийомом **піцкато**). Витончене звучання струнних прикрашає ніжний передзвін трикутника.

Піцкато — спосіб гри на струнно-смичкових інструментах, коли звук видобувають не смычком, а щипком пальця.

Намалюй красуню Анітру, яка виконує звабливий східний танець, за допомогою чорного фломастера та акварельних фарб.

1

2

3

Виконайте **польську народну пісню «Зозуля»** під караоке: заспів — дівчатка, приспів — хлопчики, а тоді поміняйтесь ролями. Третій і четвертий куплети заспівайте усі разом. Домовтеся, хто з вас буде акомпанувати на трикутнику в приспіві.

Гра «Східна красуня».

Оберіть одну з дівчаток на роль східної красуні та трьох музикантів, які створюватимуть музичний супровід до танцю на трикутниках. Під музику **Е. Гріґа «Танець Анітри»** рухайтесь по колу, виконуючи пластичну імпровізацію, а коли в середину кола стане «східна красуня», повторюйте її танцювальні рухи. Далі оберіть нову танцівницю й музикантів і продовжте гру.

Яка музика допоможе передати характер твого друга/твоеї подруги? Знайди в інтернет-джерелах відповідну мелодію і запропонуй другові/подрузі послухати її та оцінити твій вибір.

УРОК 28. ПОРТРЕТ У МИСТЕЦТВІ

Що ти знаєш про портрет у візуальних мистецтвах?

Портрет — це жанр візуальних мистецтв, присвячений зображенню людини чи групи людей засобами живопису, графіки та скульптури.

На портреті відтворюється не лише зовнішність, але й характер, емоційний стан, внутрішній світ людини.

Живописці та графіки найчастіше малюють портрети в **анфас** (зображення особи прямо) і в **профіль** (збоку).

Існують різні види портретів за форматом зображення: **головний** (тільки голова), **по груди**, **по пояс**, **по стегна**, **по коліна**, **на весь зріст**.

М. Барабаш.
«Франц Йосиф
у 1853 р.»

П. Уччелло.
«Портрет
вельможної пані»

В. Тропінін.
«Дівчина
з Поділля»

У скульптурі також розрізняють портрети за форматом зображення.

І. Сонсядло.
Пам'ятник І. Франку.
Тернопіль

Д. Малярчук.
Погруддя Лесі
Українки. Дніпро

В. Філатов.
Пам'ятник В. Лобановському.
Київ

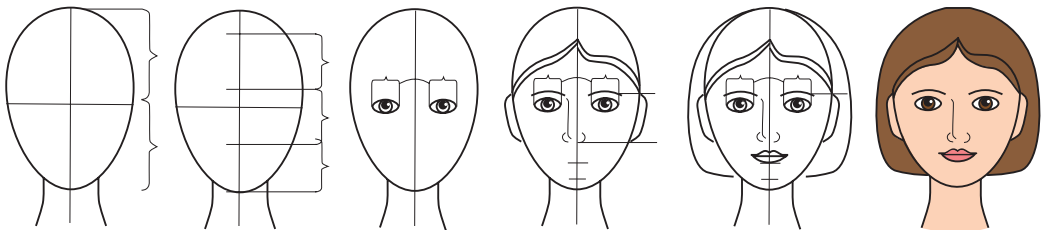
Ще раз уважно розглянь усі портрети. Спробуй визначити вид кожного твору за форматом та способом зображення.

Аби правильно намалювати портрет, художник повинен знати пропорції голови, обличчя й усієї фігури людини.

Голова має овальну форму. Ділимо овал на чотири частини й посередині визначаємо місце для очей. Поділивши навпіл нижню частину обличчя, отримуємо лінію кінчика носа. Приблизно посередині відстані від кінчика носа до підборіддя розташований рот.

Намалюй портрет когось із близьких тобі людей кольоровими олівцями або аквареллю (за вибором). Виконай рисунок голови за зразком. Продумай композицію, добери кольори для обличчя, волосся.

Якою музикою можна озвучити твою творчу роботу?

УРОК 29. НАПЕРЕДОДНІ СВЯТА

СВЯТО МИКОЛАЯ

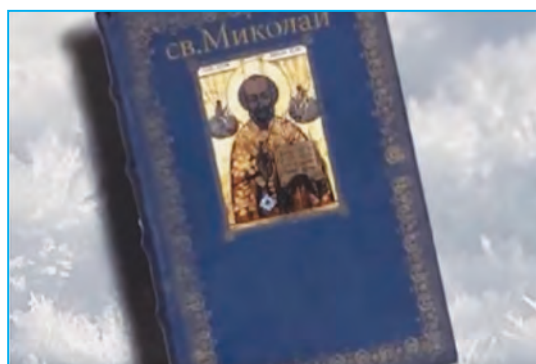
Вже дзвіночки дзеленчать,
коні шляхом цокотять —
на санчатах раз у рік
Миколай із віку в вік
їде швидко, поспішає,
бо для всіх дарунки має!..

Т. Савчинська-Латик

Зима щедра святами, на які чекають і дорослі, й діти. В Україні свята починаються напередодні 19 грудня — Дня святого Миколая. Діти згадують усі свої добрі й погані вчинки і пишуть листи, у яких розповідають про себе та власні бажання доброму Миколаю. А вранці з нетерпінням заглядають під подушки, сподіваючись на омріяні подарунки. То хто ж він, святий Миколай?

Уривок із мультфільму «Святий Миколай» з циклу «Різдвяна казка» (реж. С. Гармаш).

Кадр із мультфільму

Чи вдалося тобі розпізнати, які музичні інструменти звучать у цьому уривку? Охарактеризуй музику, що супроводжує розповідь про святого Миколая.

Які пісні про святого Миколая ви знаєте?

Уривки зі збірки дитячих пісень про святого Миколая.

І. Шевчук. «Вже надходить ніч чарівна...».

1. Вже надходить ніч чарівна,
спить увесь рідненький край.
Ось, ось в наші всі оселі
завітає Миколай.

Приспів:

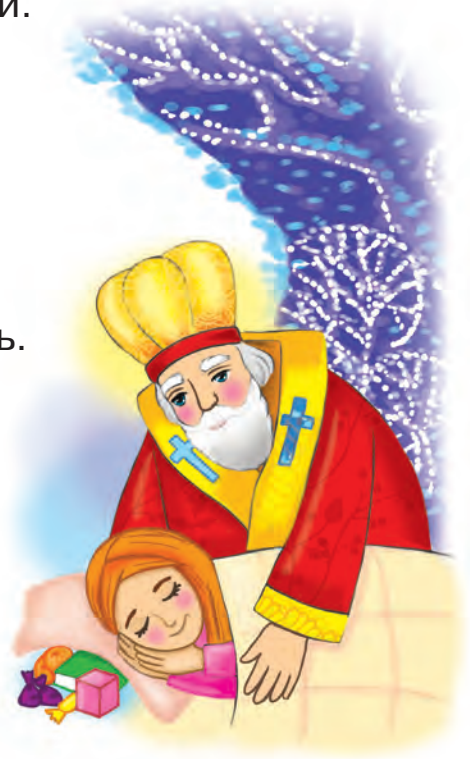
Миколай, Миколай,
ти до нас завітай.
Всім малятам усміхнись,
щирим серцем пригорнись.

2. Жде його малеча вся —
ой, радіє дітвора.
І усі, усі дорослі
Миколая ждуть у гості.

Приспів.

3. Вже ідуть морози люті,
і паде пухнастий сніг.
Миколая ждуть усюди
всі в оцю чарівну ніч.

Приспів.

Створіть музичний супровід до пісні на брязкальцях та дзвіночках. Виконуючи заспів, водіть хоровод, а в приспіві зупиніться та рухами рук «запрошуйте» в гості Миколая.

Що ще тобі відомо про святого Миколая? Намалюй, яким ти його уявляєш.

УРОК 30. НАПЕРЕДОДНІ СВЯТА

КОЛЯДКИ

Колядують янголята —
голосно співають,
зорю ясну, зорю першу
світу величають.
Коляд-коляд, Різдво поряд —
мелодія лине.
Коляд-коляд — святом пахнуть
сосни і ялини.
Коляд-коляд — колядують
втішно янголята,
коляд-коляд, колядниця —
свято нині, свято!

О. Луцевська

Розглянь картини. Який настрій вони створюють? Які традиції українського народу зобразили митці?

І. Галімова. «Колядки»

О. Кваша. «Колядки»

І. Горобчук. «Колядки»

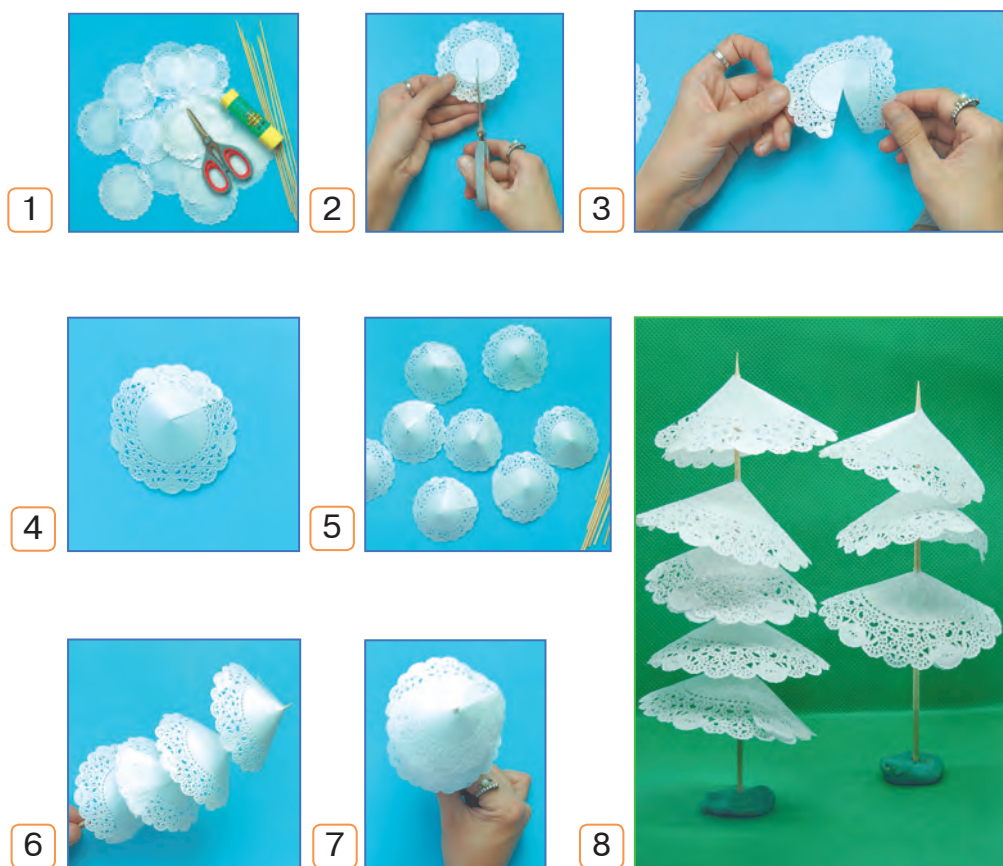
О. Архипова. «Різдвяні
колядки на Закарпатті»

Готуючись до свят, українці традиційно прибирають і прикрашають свої оселі. Останніми роками з новою силою відродилося мистецтво створення новорічно-різдвяного декору власноруч. Отож, до справи!

Виготов ажурні «засніжені» ялинки, які прикрасять твою кімнату й подарують атмосферу свята.

Підготуй серветки або тонкий білий папір, ножиці, клей, намистини, дерев'яні шпажки. Розглянь ілюстрації і створи святковий декор за зразком або за власним задумом.

Проведи для своїх рідних майстер-клас із виготовлення новорічно-різдвяних прикрас. Заспівай разом із ними улюблену колядку.

УРОК 31. НОВОРІЧНА ПОДОРОЖ

На порозі — новорічно-різдвяні свята. Святий Миколай запрошує тебе у свої чарівні сани, щоб здійснити ще одну подорож Країною мистецтв. Дорогою, звісно, доведеться робити зупинки.

Перша зупинка — «Музична скарбничка»

Послухай фрагменти музичних творів, які звучали на уроках. Пригадай назви цих композицій та прізвища авторів.

Друга зупинка — «Пісенний калейдоскоп»

Упізнай за ілюстраціями вивчені пісні. Заспівай куплет із кожної пісні.

Третя зупинка — «Музичні розумники»

Дай відповіді на запитання святого Миколая.

- Хто з композиторів розповів засобами музики про пташенят, які танцювали балет?
- Як звали східну красуню, котра виконувала танець для Пера Гюнта?
- Що таке музичний лад? Які лади в музиці найголовніші?

- У якій опері звучить мелодія «Політ джмеля»?
- Який прийом гри на музичних інструментах називають піцикато? Хто з композиторів використав цей прийом і в якому творі?
- Назви музичні твори, в яких танцюють ельфи та золоті рибки. Хто написав ці композиції?

Четверта зупинка — «Музично-ритмічна»

Разом із друзями створи ритмічний супровід до пісні про святого Миколая.

П'ята зупинка — «Ігрова»

Усі гуртом придумайте мелодію до вірша Володимира Кленца «Гостює в нас зима» і разом зі святим Миколаєм затанцюйте хоровод.

ГОСТЮЄ В НАС ЗИМА

Летять, летять сніжинки
на поле, ліс і сад,
веселий свій таночок
танцює снігопад.

Надворі — лютий холод,
тепла давно нема.
Заліз в копичку зайчик
і солодко дріма.

Мете хвостом лисичка
сніжок біля сосни.
В барлозі спить ведмедик,
солодкі бачить сни.

В. Кленц

УРОК 32. НОВОРІЧНА ПОДОРОЖ

Чарівні сани святого Миколая мчать далі Країною мистецтв. Тебе чекають нові зупинки й нові враження.

Перша зупинка — «Мистецькі шедеври»

Розглянь картини. Укажи, під яким номером зображено: портрет; пейзаж; анімалістичний твір; сюжетний твір.

1

2

3

4

Друга зупинка — «Загадки від майстрів»

Дай відповіді на запитання святого Миколая.

- Що таке портрет?
- Який живопис називають станковим, а який — монументальним?
- Що таке колорит? Які кольори переважають у палітрі осені, а які — в палітрі зими?
- На які засоби виразності живопису ти звертаєш особливу увагу, створюючи малюнок?
- Що таке монотипія? Розкажи про цю художню техніку.

Третя зупинка — «Виставкова»

Влаштуй разом із друзями виставку власних творчих робіт. Поділися враженнями, над чим працювати було найцікавіше.

Четверта зупинка — «Творча»

Намалюй засніжену красуню ялинку у вечірній час. Виконай зображення на темно-синьому тлі гуашшю за допомогою зібганого паперу. Дотримуйся вказаної на зразку послідовності роботи.

1

2

3

НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО

УРОК 33. У НАРОДНИХ МАЙСТРІВ

...У гілочці кожній
живе по сопілці,
а в кожній сопілочці
пісня звучить.

Л. Голота

Що тобі відомо про сопілку? Які ще українські народні музичні інструменти ти знаєш?

В історії українського музичного мистецтва важливе місце відведено народним інструментам. Фахівці поділяють їх на три великі групи.

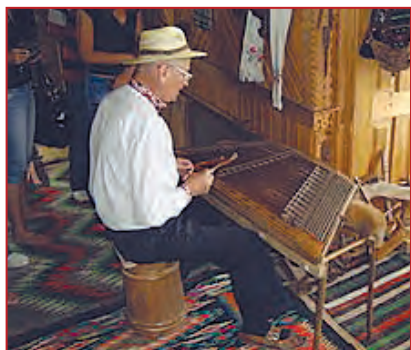

Українські народні музичні інструменти

Духові

Струнні

Ударні

У музеї народних інструментів

Завітаймо в гості до народного майстра, який виготовляє музичні інструменти, аби дізнатися про них більше. Сьогодні він розповість про групу **духових** інструментів.

Перші духові музичні інструменти (**роги, сурми**) слугували для передачі звукових сигналів на великі відстані. Їх виготовляли з рогів тварин, стебел очерету, деревини, міді. До сигнальних інструментів належить і **трембіта** — найдовший у світі дерев'яний музичний інструмент. Довжина трембіти сягає 3–8 метрів, а її звук чути на відстань понад 10 кілометрів.

Відеоролик «Зроблено в Україні: трембіта».

Що цікавого ти дізнався/дізналася про трембіту?

До найдавніших духових інструментів належить **сопілка**. Згадки про неї можна знайти в багатьох казках, легендах, народних піснях. Виготовляли цей інструмент зі стебел очерету, гілок калини, бузини, ліщини. Ніжний, мелодійний звук сопілки легко розпізнати на слух. Її особливо любили пастухи, чумаки. До найближчих «родичів» сопілки належать **денцівка**, **дводенцівка**, **свиріль** (або **флейта Пана**).

Сопілка

Дводенцівка

Флейта Пана

«Коломийки» (у виконанні ансамблю «Троїсті музики»; соло на дводенцівці).

Який настрій створює ця музика? Звучання яких музичних інструментів тобі вдалося розпізнати?

Пригадайте, які народні пісні виконують українці під час Різдвяних свят.

Л. Дичко. Уривок із IV частини («Зима») хорової кантати «Чотири пори року».

Чим особливе звучання щедрівки у виконанні хору?

Леся Дичко — славетна українська композиторка. Її творчість, тісно пов'язана із фольклором та народними обрядами, відома в усьому світі. Особливе місце в музичній спадщині авторки посідають твори для дітей.

Українська народна колядка «Добрий вечір тобі, пане господарю!».

1. Добрий вечір тобі, пане господарю, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!
2. Застеляйте столи, та все килимами, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!
3. Та кладіть калачі з ярої пшениці, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!
4. Бо придуть до тебе три празники в гості, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!
5. А той перший празник — Різдество Христове, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!
6. А той другий празник — Святого Василя, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!
7. А той третій празник — Святе Водохреща, радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

Створіть музичний супровід до колядки на улюблених інструментах. Заспівайте з акомпанементом і без нього. У якому випадку колядка звучить краще?

Звучання яких духових народних інструментів тобі найбільше подобається?

УРОК 34. У НАРОДНИХ МАЙСТРІВ

Пригадай, кого називають народними майстрами.

Із давніх-давен люди створювали потрібні та корисні речі й обов'язково їх прикрашали. А там, де панує краса, починається мистецтво. В Україні живуть і працюють народні майстри та майстрині, які своїми виробами дарують людям радість.

Види декоративно-ужиткового мистецтва

Гончарство

Писанкарство

Вишивка

Витинанка

Ткацтво

Художня
обробка дерева

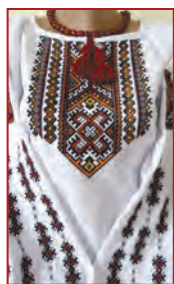

Декоративний
розпис

Художня
обробка металу

Завітаймо у Спілку майстрів народного мистецтва України, де можна побачити справжні рукотворні шедеври та більше дізнатися про особливості художніх ремесел.

Сорочка

Рушник

Найпоширенішим різновидом народного мистецтва в Україні є **вишивка**. Нею оздоблюють одяг, скатертини, серветки, рушники.

Вишитий рушник здавна вважають оберегом нашого народу, найважливішим атрибутом свят і обрядів.

Де і коли українці використовують вишиті рушники?

Для вишивки потрібні різнобарвні нитки (муліне, ірис), тканина, голка та п'яльця для закріплення полотна.

П'яльця

Тканина

Нитки

Голки

Спробуй себе в ролі народного майстра/народної майстрині і створи модель вишитої сорочки.

- Склади аркуш паперу навпіл і намалюй половину придуманої тобою сорочки.
- Вириж по контуру і розгорни.
- На папері в клітинку створи ескіз геометричного орнаменту, використовуючи фломастери.
- Відріж кілька смужок орнаменту і прикрась ними сорочку.

1

2

3

Чи відомо тобі, що під час вишивання майстрині співали пісні? А яку пісню заспівав би/заспівала б ти?

УРОК 35. НАРОДНІ МОТИВИ

Поміркуй, які українські народні музичні інструменти належать до групи струнних.

Ми знову в гостях у народного майстра, який допоможе нам розібратися у розмаїтті **струнних** музичних інструментів.

На струнних інструментах звук видобувають по-різному: щипком, смичком або ударами паличок. Залежно від цього їх поділяють на три групи.

Українські народні струнні інструменти

Струнно-щипкові

Струнно-смичкові

Струнно-ударні

Гуслі

Найдавнішим струнно-щипковим інструментом були **гуслі**. У побуті українців цей інструмент проіснував від часів Київської Русі до 19-го століття. У сучасній Україні гуслі входять до складу ансамблів та оркестрів народних інструментів.

Кобзу і бандуру, які з'явилися пізніше, називають своєрідними символами українців. Обидва інструменти були поширеними серед запорозького козацтва.

Кобза має грушоподібний корпус, гриф та від 5 до 10 струн і приструнків. На ній найчастіше грали мандрівні **кобзарі** — співці та музиканти (часто сліпі), які виконували думи і народні пісні різних жанрів. Любили кобзу й чумаки.

Невідомий автор.
«Козак Мамай»

Зараз в Україні кобзарство як мистецтво поступово відроджується. Кобза знову здобуває популярність серед професійних музикантів.

Кобза

Звучить кобза. «Вечірня».

Про що розповіла тобі музика? Опиши її характер. Чим особливе звучання кобзи?

Самостійний виступ одного виконавця або епізод, який виконує соліст, називають **СОЛО**.

Розглянь зображення бандури. Чим вона відрізняється від кобзи? Пригадай, що тобі відомо про бандуру.

Бандура

Бандуру виготовляють переважно з деревини липи або червоної верби. Струни металеві, обвиті мідним дротом (канителлю). Сучасні фабричні бандури мають різні розміри та від 55 до 65 струн.

Віночок українських народних пісень (у виконанні капели бандуристів).

Мелодії яких пісень тобі вдалося розпізнати? Поміркуй, чи можна виконувати сучасну музику на бандурі.

Гра «Упізнай музичний інструмент».

Послухай записи звучання сопілки, кобзи, трембіти, бандури і спробуй їх розпізнати. Позмагайся з однокласниками, у кого це вийде найшвидше.

Колядка «Добрий вечір тобі, пане господарю!». Обери господарів та колядників і розіграйте обряд колядування, супроводжуючи його грою на музичних інструментах.

Знайди в інтернет-джерелах сучасний музичний твір, виконаний на бандурі. Послухай його і поділися своїми враженнями з друзями.

УРОК 36. НАРОДНІ МОТИВИ

Розкажи, що тобі відомо про гончарство.

Із сивої давнини, відколи люди відкрили властивість глини тверднути у вогні, з неї почали виготовляти необхідні в господарстві вироби — насамперед посуд. Спочатку його ліпили вручну та випалювали на вогнищі. Згодом було винайдено **гончарний круг** — верстат із двома прилаштованими кругами, що обертаються. Це дало змогу виготовляти вироби досконалішої форми. Випалювали їх у спеціальній печі — **горні**. Так виникло гончарне ремесло, яким здавна славиться Україна.

Гончарний круг

Горно

Гончарство — мистецтво виготовлення виробів із гончарної глини з наступним випалюванням.

До випалювання в печі вироби оздоблюють візерунками, покривають тонким шаром білої чи кольорової рідкої глини або поливою (глазур'ю), щоб вони були міцними і красивими.

Які види гончарного посуду зображено на світлинах? Зверни увагу на форми, кольори й декоративне оздоблення виробів.

Горщик

Миска

Глечик

Куманець

Макітра

Українські майстри та майстрині створюють не тільки посуд, а й кахлі, іграшки, прикраси, сувеніри.

Іграшки

Кохля

Прикраси

Виліпи з пластиліну декоративний глечик за зразком або за власним задумом. Прикрась готовий виріб орнаментом.

1

2

3

4

Завантаж додаток «Pottery», за допомогою якого ти зможеш на віртуальному гончарному крузі виготовити глечик, а також вибрати орнамент і кольори.

Пригадай казки, в яких розповідається про глечик, або придумай свою казочку та розкажи її друзям.

УРОК 37. ТАЄМНИЦІ МАЙСТРІВ

Пригадай, які струнні інструменти входять до складу ансамблю «Троїстих музик».

Цимбали

Завітаймо до нашого знайомого народного майстра, щоб почути продовження розповіді про українські струнні інструменти.

Одним із найдавніших інструментів цієї групи є **цимбали**, струни яких натягнуті на плоскому корпусі у формі трапеції. Грають на цимбалах, ударяючи по струнах спеціальними паличками, тому цей інструмент і називають **струнно-ударним**. У професійній музиці використовують концертні цимбали, що стоять на чотирьох ніжках.

Українська народна полька (соло на цимбалах).

Який настрій створює ця музика? Звучання якого інструмента нагадує тобі мелодія, виконана на цимбалах?

Серед **струнно-смичкових** інструментів найдавнішим вважають **гудок**, який став попередником скрипки. Без **скрипки** в Україні не обходилося жодне свято або весілля. На ній грали майстри-віртуози. До групи народних струнно-смичкових інструментів належить і подібна на віолончель **басоля**. На басолі грали тільки в ансамблях.

Скрипка

Гудок

Басоля

Гуцульська мелодія (у виконанні ансамблю «Троїсті музики»).

Колісна ліра

Незвичайним струнно-смичковим народним інструментом є **колісна ліра**. Вона має три струни, дві з яких створюють акомпанемент, а на третій грають мелодію. Роль смичка тут виконує коліщатко. У давнину на колісній лірі грали мандрівні музиканти.

Відеоролик «Гордій Старух. Триста лір».

Юрій Щуровський — український композитор, музикант. Автор симфоній, інструментальних творів, музики до кінофільмів, творів для дітей.

Ю. Щуровський. «Розповідь старого кобзаря».

Які засоби музичної виразності застосував композитор для створення образу старого кобзаря?

3. Красуляк. «Я малюю».

1. Я малюю синє небо, річку і вербу,
я малюю рідну землю, на якій живу!
Намалюю рідне місто, села і поля,
щоб такою Україна завжди в нас була!

Приспів:

Будеш ти веселою, вродливою,
виткана із сонця і тепла!
Намалюю я тебе щасливою,
щоб завжди такою ти була!

2. Намалюю дощ весняний, стежку, рідний дім,
намалюю світлий ранок, де так добре всім!
Посміхнеться щиро сонце в небі золотім,
заспіває Україна дітям всім своїм!

Приспів.

Звучання якого струнного народного інструмента сподобалося тобі найбільше?

УРОК 38. ТАЄМНИЦІ МАЙСТРІВ

Які вироби гончарного мистецтва є у тебе вдома? Досліди, де їх виготовили.

Гончарні вироби виготовляли на всій території України з давніх часів. Однак найбільш відомими осередками гончарства були й залишаються місто **Косів** (Івано-Франківська обл.), селище **Опішня** (Полтавська обл.), села **Бубнівка** (Вінницька обл.) і **Гавареччина** (Львівська обл.).

Розгляньте світлини. Зверніть увагу на розпис, орнамент, колір візерунків зображених гончарних виробів. Які особливості кераміки з різних регіонів України ви можете виділити?

Косівська кераміка

Опішнянська кераміка

Бубнівська кераміка

Гаварецька кераміка

Опішнянську кераміку розпізнають за характерним рослинним орнаментом, виконаним у білому, червоному, зеленому, блакитному, коричневому кольорах із невеликою кількістю чорного.

Особливістю **Косівської** кераміки є жовті, зелені, коричневі, подекуди сині кольори й унікальні візерунки — як рослинно-геометричні, так і сюжетні.

Рослинні орнаменти, виконані в жовто-коричневому, білому, блакитному та сірому кольорах вирізняють **Бубнівську** кераміку.

Гаварецьку кераміку часто називають чорною, чорнодимленою. Її випалюють за спеціальною технологією і прикрашають безколірним орнаментом.

Чи знаєш ти, що таке куманець?

Куманець — призначений для напоїв святковий посуд своєїрідної форми. Куманці бувають **дискові** та **кільцеві**.

Виліпи із пластиліну кільцевий куманець за зразком.

1

2

3

4

За якими ознаками можна розпізнати керамічні вироби, виготовлені у різних регіонах України?

УРОК 39. НАРОДНІ РИТМИ

Які музичні інструменти називають ударними?

Серед усіх музичних інструментів ударні посідають особливе місце. Саме вони задають ритм, без якого музичний твір у виконанні ансамблю чи оркестру звучатиме не так яскраво.

Ритм музичного твору складається з рівномірного чергування довгих та коротких звуків.

Пригадай, що таке марш. Який розмір переважно мають марші?

П. Майборода. Марш «Засвіт встали козаченьки».

Що ти уявляєш під цю музику? Яку роль у ній відіграють ударні інструменти? Добери слова, що характеризують мелодію прослуханого твору.

стрімка

танцювальна

чітка

завзята

ніжна

лірична

сувора

весела

маршова

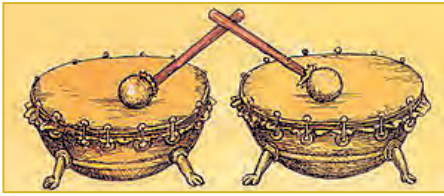

Платон Майборода — славетний український композитор, педагог. Автор симфонічної та вокальної музики, зокрема всесвітньо відомих пісень «Київський вальс» і «Пісня про рушник».

Ти вже знаєш, що улюбленим ударним інструментом козаків були **литаври**. Але не тільки вони. До складу полкової музики Війська Запорозького входив і **бубон**. Цей інструмент, відомий в Україні ще з часів Київської Русі, досі не втратив популярності в народному музичному мистецтві. Під час ігор, весіль, свят і обрядів часто задавали ритм, використовуючи предмети побутового вжитку: дерев'яні ложки, рубель із качалкою тощо.

Козацькі литаври

Бубон

Бугай

Із західних областей по всій Україні поширився незвичайний музичний інструмент **бугай**. Він має вигляд невеликої діжечки, верхній отвір якої обтягнутий шкірою. Посередині прикріплено пучок кінського волосу, за який і смикає музикант, видобуваючи густі низькі звуки.

Назви інші відомі тобі народні ударні інструменти. Які з них ти використовуєш на уроках мистецтва?

Слова В. Крищенко, музика Г. Татарченка. «Гей ви, козаченьки» (у виконанні хору).

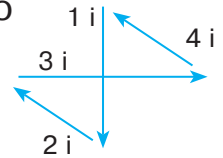
Чим схожі та чим відрізняються прослухана пісня і марш П. Майбороди?

Об'єднайтесь у дві групи. Оберіть диригента/диригентку й улюблені ударні інструменти і створіть ритмічний супровід до пісні «Гей ви, козаченьки».

Диригент/диригентка диригує за такою схемою:

Кожна група відбиває свій ритмічний малюнок.

1-ша група

2-га група

Заспівайте пісню 3. Красуляк «Я малюю», супроводжуючи виконання пластичною імпровізацією.

Намалюйте колективну ілюстрацію до пісні. Доберіть кольори, які допоможуть передати ваш настрій та красу рідної землі.

Які ударні музичні інструменти використовують в українській народній музиці?

УРОК 40. НАРОДНІ РИТМИ

Що тобі відомо про майстрів, які створюють мистецькі шедеври з дерева та металу?

Завітаймо у творчі майстерні різьбяр та коваля.

Художня обробка дерева є одним із найдавніших видів декоративно-ужиткового мистецтва. Використовуючи різноманітні інструменти й технічні прийоми, майстри виготовляють чудові дерев'яні тарелі, шкатулки, іграшки, музичні інструменти, скульптурні фігурки тощо.

Таріль

Шкатулка

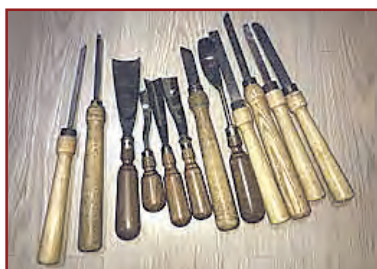
Іграшка

Сопілка

Фігурка

Інструменти різьбяр

Для створення форми предметів застосовують **вирізування, видовбування, виточування** та інші способи обробки деревини. Довершеності й художньої цінності виробам надає **декоративне різьблення**, завдяки якому навіть звичні ужиткові речі стають творами мистецтва. Інструментами різьбяр є два-три десятки різних різців і стамесок.

Поміркуй, у якому регіоні України найбільше майстрів із художньої обробки дерева. Чому ти так вважаєш?

В коваля багаття тепле,
він залізо клепле-клепле,
викує залізний ключ!

В. Лучук

Історія кованих виробів налічує тисячі років. Ковалі здавна виготовляли знаряддя праці, зброю,

предмети побуту, ажурні решітки й огорожі, ювелірні прикраси.

Художня обробка металу полягає у створенні оригінальних виробів шляхом **кування**, художнього **литва**, **гравіювання**, **карбування**.

Для виготовлення різноманітних предметів із заліза його спочатку розігрівають у горні. Тоді, тримаючи заготовку щипцями, коваль кладе її на ковадло і надає бажаної форми ударами молотка.

Золота пектораль

Розгляньте зразки виробів майстрів-ковалів. Зверніть увагу на декоративність форм і ритм у композиціях. Чи можна ці вироби назвати творами мистецтва?

Ковані ворота

Місток із кованими перилами

Підсвічник

Виконай одне із завдань (за вибором).

1. Створи ескіз візерунка, який можна було б вирізати на дерев'яній шкатулці. Обери відповідний формат для кращого втілення свого задуму.
2. Досліди, чи є у тебе вдома художні вироби з дерева або металу. Відтвори на папері візерунок, яким прикрашено один із предметів декоративно-ужиткового мистецтва.

Дізнайся з додаткових джерел, які вироби виготовляють у техніці художнього литва.

УРОК 41. НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ

Наша пісня, наша мова,
наша ноша кольорова.
Наші звичаї найкращі!
А чому? Тому, що наші.

Г. Черінь

У кожного народу є власні мистецькі традиції, які передаються з покоління в покоління. Українці пишаються своїми національними обрядами, запальними танцями, самобутньою музикою. Але найбільшим нашим скарбом є **народна пісня**.

Віночок українських народних пісень.

Які народні пісні тобі вдалося розпізнати? Поміркуй, чому збірку з уривків народних пісень називають віночком.

Народні пісні, як стрічки у віночку, бувають різні: **календарно-обрядові, родинні, історичні, побутові, ліричні, жартівливі** та багато інших.

Українська народна пісня «Ой роде наш красний» (у виконанні Н. Матвієнко).

До якого виду народних пісень належить прослухана пісня? Як вона звучить: з акомпанементом чи без нього?

Виконання пісні без інструментального супроводу називають **а капела (a cappella)**.

За будовою українські пісні поділяють на **строфічні** (з повтором останньої строфи) та **куплетні** (із заспівом та приспівом). Зазвичай народна пісня має один лад (мажор чи мінор), але бувають випадки, коли заспів і приспів створені в різних ладах.

Яку будову має пісня «Ой роде наш красний»? Який її характер, лад і темп? Обери слова, якими можна описати мелодію цієї пісні.

сувора

швидка

ніжна

лірична

протяжна

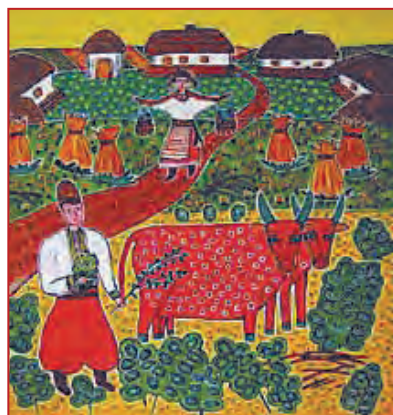
ритмічна

задумлива

чітка

помірна

весела

С. Стародубцева. «Пастушок»

Сцена з опери
«Тарас Бульба»

Окремим видом пісенної народної творчості є **думи**, які виконували мандрівні кобзарі, бандуристи, лірники. У думах переважають розповіді про історію народу, битви, походи, відвагу в боротьбі з ворогом. Народні думи збирали та записували нотами музиканти-фольклористи. Чимало композиторів використовували думи у своїх авторських творах.

Прикладом є опера М. Лисенка, в якій звучить народна пісня-дума «Ой кряче ворон».

М. Лисенко. «Дума кобзаря» з опери «Тарас Бульба». Уривок із фільму-опери «Тарас Бульба», в якому звучить дума у виконанні кобзаря.

Про що розповідає дума? Який настрій вона створює? Визнач лад, темп і характер мелодії цього твору.

В. Лисенко. «Зимонька жартує».

1. Наша зимонька-зима любить жартувати,
нас морозом-холодом хоче налякати.
Пощипала носики, щічки пощипала,
але все одно вона нас не налякала! (2)
2. Наша зимонька-зима любить жартувати,
нас вітрами сильними хоче налякати.
Пощипала носики, щічки пощипала,
але все одно вона нас не налякала! (2)
3. А санчата, а санчата цілий день катають,
а сніжинки, а сніжинки пісеньку співають.
Нас морозом не злякаєш, буде все дарма,
бо ми любимо тебе, зимонька-зима! (2)
Нас морозом не злякаєш, буде все дарма,
бо ми любимо тебе, зимонька-зима! (2)

Створіть музичний супровід до пісні на улюблених інструментах.

Гра «Зимові розваги».

Об'єднайтесь у пари. Домовтеся, хто з вас буде «скульптором», а хто — «сніговиком». Під звуки обраної мелодії «скульптори» «ліплять» фігури зі снігу, а коли її темп змінюється, «сніговики» оживають і виконують таночок. Згодом поміняйтесь ролями.

Які українські народні пісні ти знаєш? Заспівай одну з них своїм рідним або друзям.

УРОК 42. НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ

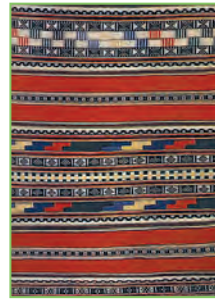
Одним із найбільш поширених видів декоративно-ужиткового мистецтва на теренах України було **ткацтво**. Основним матеріалом для ткацтва слугували **коноплі, льон, вовна**. Із лляної та конопляної пряжі виготовляли рушники, покривала, рядна, полотно для одягу, а з вовняної — килими, ліжники, гобелени, килимові доріжки. Пряжу фарбували природними барвниками: соком ягід, відварами трав тощо.

Плахта

Торба

Рушник

Покривала

Ткацтво — виготовлення тканини на ткацькому верстаті. Окремою галуззю ткацтва є **килимарство**.

Для створення унікальних виробів народні майстрині й досі використовують ручний ткацький верстат. Сучасні верстати є механічними.

Ручний ткацький верстат

Механічний ткацький верстат

Важливою ознакою килимів ручної роботи є здебільшого симетричні зображення.

Симетрія — повна дзеркальна відповідність частин при поділі об'єкта навпіл. Симетрія є одним із засобів створення художнього образу, гармонізації форми.

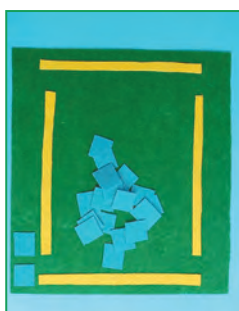
Розглянь зображення килимів. Зверни увагу на кольори, їхню насиченість та яскравість. Чи всі килими мають симетричні візерунки?

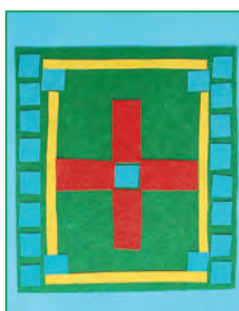
Створи з кольорового паперу або фетру аплікацію «Килим» із геометричним чи рослинним орнаментом за зразком або за власним задумом.

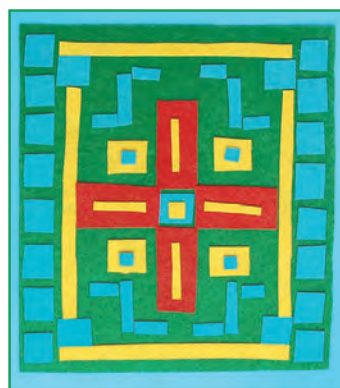
1

2

3

4

Досліди, чи є у тебе вдома або в оселях родичів виробни художнього ткацтва.

УРОК 43. ХАРАКТЕР ТВОРУ

Народна пісня супроводжує нас усе життя. Її можна почути за святковим столом у родинному колі, на концерті, у записі на комп'ютері, по радіо, в театрі, у кіно та й де завгодно. Залежно від кількості виконавців вокальну музику поділяють на **соло, дует, тріо, ансамбль, хор**.

Вокальна музика

Соло

Дует

Тріо

Ансамбль

Хор

За характером народні пісні бувають **ліричні, драматичні, героїчні, жартівливі** тощо.

Українська народна пісня «Гра в зайчика» в обробці М. Леонтовича (у виконанні дитячого хору).

Якими словами можна охарактеризувати цю пісню?

ніжна

стримана

хвилююча

урочиста

таємнича

лірична

сумна

мелодійна

весела

грізна

чітка

С. Гулак-Артемівський. Дует Одарки і Карася з опери «Запорожець за Дунаєм».

Які засоби виразності допомогли композитору створити музичні портрети Одарки й Карася?

Якими ти уявляєш цих героїв? Визнач динаміку, темп, лад і характер прослуханого вокального твору.

Сцена з опери
«Запорожець за Дунаєм»

Семен Гулак-Артемівський — видатний український композитор, співак. Широку популярність здобув завдяки опері «Запорожець за Дунаєм», яка стала українською музичною класикою.

Заспівайте пісню **«Зимонька жартує»** (автор слів та музики — В. Лисенко) різним складом виконавців: перший куплет — соло, другий куплет — дуєтом, третій — ансамблем, а два останні рядки, що повторюються вдруге, — усім класом.

Спробуйте передати характер пісні пластичними рухами.

Гра «Зайчики».

На галявину вибігають троє «зайчиків», а «пеньочків» (стільців) лише два. «Зайчики» танцюють під музику, а коли вона змовкне, поспішають сісти на «пеньочки». Хто не встиг, повинен заспівати куплет пісні **«Зимонька жартує»**. Далі обирають інших «зайчиків», і гра триває.

Придумай різні за характером мелодії на ті самі слова. Виконай свою поспівку.

Зайчику, зайчику, де ти гуляв?

Зайчику, зайчику, що ти придбав?

Які народні пісні про зайчика ти знаєш? Визнач характер кожної з них.

УРОК 44. ХАРАКТЕР ТВОРУ

Що таке орнамент? На які види його поділяють?

В історії культури українського народу є ще одна яскрава сторінка — **декоративний розпис**.

Українці з давніх-давен прикрашали стіни хат, стелі, двері, меблі, печі мальованими візерунками. Малюнки виконували кольоровою глиною, додаючи до неї сажу, синьку й рослинні барвники. Пізніше, коли винайшли яскраві анілінові фарби, в оздобленні хатнього інтер'єру почали використовувати розпис на папері — **мальовки**.

Один із найвідоміших осередків декоративного розпису в Україні — село Петриківка, що на Дніпропетровщині. Нам є чим пишатися: у 2013 р. **петриківський розпис** внесено до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. Особливість петриківського розпису полягає в техніці його виконання, а основними виражальними засобами є ажурність, графічність, насичений колір, декоративність і пластичність візерунків.

Розглянь світлини. Які прийоми виразного зображення використали майстри?

В. Карпець.
«Квіти та калина»

М. Тимченко.
Декоративне панно

П. Глущенко.
«Квітка»

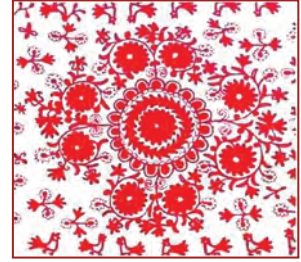
За закономірностями побудови виділяють три найпоширеніші типи орнаменту: **стрічковий** (у вигляді смужки), **сітчастий** (уся поверхня заповнена узором) та **розетка** (елементи орнаменту вписані у коло, квадрат, ромб тощо).

Орнамент
сітчастий

Орнамент стрічковий

Розетка

Характер кожного розпису виражає **композиція** — творче поєднання елементів узору за змістом, кольором, формою. Петриківські майстри будують декоративні композиції на контрасті основних та похідних кольорів. Зображення традиційно площинне, однопланове. Основні та другорядні елементи композиції ритмічно чергуються і не перекривають один одного.

Створи стрічковий рослинний орнамент за зразком або за власним задумом.

1

2

3

Якими бувають орнаменти за закономірностями побудови? Що нового ти дізнався/дізналася про петриківський розпис?

УРОК 45. НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

Поміркуй, яку частину в українському музичному мистецтві займають народні танці.

Український танець завжди був тісно пов'язаний із життям, побутом, працею народу. Протягом віків наші предки зберігали і розвивали кращі зразки танцювального мистецтва. Серед усього багатства й розмаїття народних танців особливо вирізняються **гопак, козачок, метелиця й аркан**.

Гопак — український народний танець запорозького походження, який виконують сольо або групами у швидкому темпі. Розмір танцю 2/4.

Гопак у виконанні ансамблю танцю імені Павла Вірського

Оскільки гопак виник у Запорозькій Січі, то спочатку його виконували тільки чоловіки. Сучасний гопак танцюють і чоловіки, й жінки. Виконання танцю допускає імпровізацію (стрибки, присідання, обертання тощо).

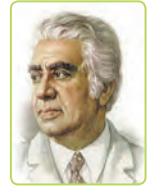
А. Хачатурян. Гопак із балету «Гаяне» (у виконанні оркестру).

Які інструменти виконують основну мелодію твору, а які — акомпанемент?

Арам Хачатурян — вірменський композитор, диригент, педагог. Автор балетів, симфонічної музики, сольних творів для скрипки та фортепіано.

Відеозапис «Гопак» (у виконанні Національного заслуженого академічного ансамблю танцю України імені Павла Вірського).

Які елементи танцю тебе вразили? Добери слова, якими можна описати характер музики гопака.

радісний

енергійний

сумний

ритмічний

завзятий

стриманий

швидкий

похмурий

Слова Л. Ямкового, музика О. Злотника. «Гопак».

1. Що б зробити таке веселе,
щоб в усіх-усіх оселях
діти радісні були?
Нумо, разом почали!

Приспів:

Гей, гоп, гопака —
ось тобі моя рука.
Узялися всі за руки,
вище, вище закаблуки!

Двічі

2. Що б зробити таке хороше,
щоб розвіялась пороша
і на вулиці моїй
заспівали солов'ї?

Приспів.

3. Що б зробити таке важливе,
щоб усі були щасливі:
ти і я, вони і ми?
Ну, подумайте самі.

Приспів.

Вивчи декілька традиційних рухів гопака, які тобі найбільше сподобалися.

УРОК 46. НАРОДНА ТВОРЧИСТЬ

Де сьогодні можна побачити народні костюми?

Культура і традиції українського народу зберігаються не лише в піснях, танцях, художніх ремеслах, а й у національному одязі. Одяг населення різних регіонів України дещо відрізнявся, проте в основному мав однакові складові.

Традиційний український одяг сьогодні можна побачити в експозиціях музеїв, на театральній або концертній сцені.

Національний жіночий одяг різних регіонів України. Проект «Витоки» на Українському тижні моди. 2015

Артисти ансамблю танцю ім. П. Вірського

Наприклад, чоловіки виконують гопак у сценічному національному вбранні, елементами якого є шаровари, широкий пояс, вишита сорочка, а одяг танцівниць складається із плахти, вишитої сорочки, керсетки, віночка зі

стрічками.

Розглянь картини. Які вони: динамічні чи статичні? Якими засобами художники передають рухи танцюристів?

О. Кулаков.
«Січковий гопак»

Н. Папірна.
«Український танець»

Об'єднайтесь у пари. Домовтесь, хто з вас буде танцювати гопак під музику, а хто — спостерігати за нахилами тулуба, положенням голови, рук і ніг танцюриста/танцюристки. Потім поміняйтесь ролями.

Виконай одне із завдань (за вибором).

1. Спробуй створити ескіз динамічної композиції із зображенням людини в русі. Намалюй кольоровими олівцями танцюристів, які виконують гопак.

2. Намалюй український народний костюм за зразком або за власною уявою.

1

2

3

4

Якими засобами можна передати в малюнку динаміку танцю?

УРОК 47. СТЕЖКАМИ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Пригадай, що тобі відомо про особливості виконання гопака.

До популярних українських народних танців належить і **козачок**. Це масовий танець швидкого темпу, який виконують парами, рядами, соло. Козачок має багато спільного з гопаком, але за характером більш легкий і веселий. Розмір танцю 2/4.

Козачок у виконанні ансамблю народного танцю «Дружба» Рівненського міського Палацу дітей та молоді

Український народний танець козачок (у виконанні оркестру народних інструментів).

Які народні інструменти виконують музику танцю? Добери слова, якими можна її охарактеризувати.

Мелодія: весела, сумна, сувора, грайлива, стрімка, легка, спокійна.

Темп: повільний, помірний, швидкий.

Лад: мажор, мінор.

Динаміка: голосно, тихо.

А. Коломієць. «Український танок».

Про що розповіла тобі музика? Який настрій вона створює? Які особливості народного танцю простежуться в музиці композитора?

Анатолій Коломієць — український композитор, педагог. Автор симфонічних, хорових, фортепіанних творів, обробок народних пісень.

Об'єднайтеся у три групи і створіть ритмічний супровід до прослуханої музики у дводольному розмірі (2/4). Перша група відстукує ритмічний пульс танцю на бубнах, друга — на маракасах, а третя — на тріскачках.

Тріскачка — шумовий музичний інструмент, що складається із 18–20 тонких дощечок, з'єднаних між собою міцною мотузкою. Грають на тріскачці різкими або плавними рухами, тримаючи її за мотузку обома руками на рівні грудей.

Тріскачка

Гра «Упізнай мелодію».

Послухай танцювальні мелодії народів світу. Упізнай серед них музику гопака та козачка.

Виконайте пісню **«Гопак»** (слова Л. Ямкового, музика О. Злотника) під фонограму. Супроводжуйте свій спів ритмічною імпровізацією на маракасах.

Гра «Урок танців: гопачок».

Увімкніть екран проєктора. Стежте за рухами хореографа і повторюйте за ним прості елементи танцю. Виконайте гопак парами.

Який настрій викликають у тебе мелодії українських народних танців? Чому?

УРОК 48. СТЕЖКАМИ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Пригадай, що таке витинанка.

Витинанка — художній твір декоративно-ужиткового мистецтва у вигляді вирізаної з паперу орнаментальної або сюжетної композиції.

Розглянь зразки витинанок. Яка особливість цих зображень одразу впадає у вічі?

За технологічними прийомами виготовлення та художніми особливостями витинанки поділяють на кілька видів.

Види витинанок

Одинарна

Складена

Стрічкова

Розетка

Силуетна

Ажурна

Які витинанки, на твою думку, виготовляти найскладніше? Чому ти так вважаєш?

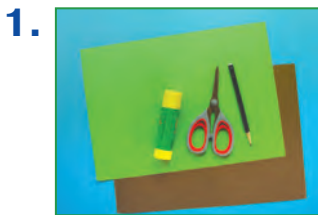
Створення витинанки переважно пов'язане з урахуванням осі симетрії (симетричність зображення). Майстри складають папір удвоє, вчетверо, увосьмеро, наносять малюнок та вирізують його ножицями або спеціальним різцем. Готовий виріб розкривають, вирівнюють і наклеюють на основу.

Матеріали та інструменти для виготовлення витинанки

[Відеозапис майстер-класу з виготовлення витинанки.](#)

Виготов просту стрічкову або силуетну витинанку (за вибором). Дотримуйся вказаної на зразках послідовності роботи.

1

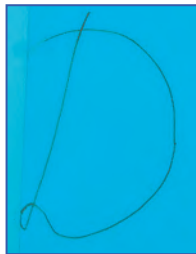
2

3

1

2

3

4

Що нового ти дізнався/дізналася про витинанку?

УРОК 49. ВЕСНЯНІ МОТИВИ

ЧАРІВНА ПОРА

Чуєш? Жебоняць струмки!
Чуєш? Цвірінчать пташки!
Глянь! Бруньки он на гіллі,
в синім небі — журавлі...

Перші проліски цвітуть,
перші джмелики гудуть.
Це прекрасна й чарівна
в гості йде до нас весна!

Т. Корольова

Які звуки лунають у природі навесні?

М. Лисенко. Хор «А вже весна» з дитячої опери «Зима і Весна».

Розкажи про свої враження від звучання музики. Добери слова, якими можна охарактеризувати мелодію твору.

ніжна

лагідна

весела

радісна

легка

жвава

трепетна

сувора

здивована

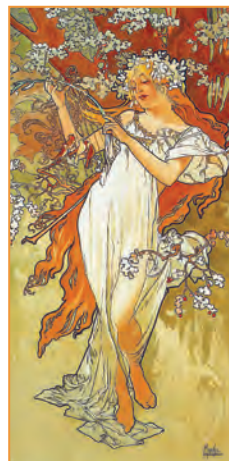
Весна — символ краси, оновлення і надій. У народних уявленнях вона постає в образі вродливої молоді дівчини, уквітчаної віночком.

Слова Ю. Рибчинського, музика Ніколо Петраша. «Дівчина-весна» (у виконанні Н. Бучинської).

Які почуття пробуджує ця пісня? Визнач її ритм і темп.

А. Муха. «Весна»

Розгляньте картину всесвітньо відомого українсько-го художника І. Марчука. Які засоби виразності використав митець для зображення ранньої весни? Придумайте мелодію, якою можна озвучити картину. Які інструменти будуть виконувати цю музику?

І. Марчук. «Весна вже в дорозі»

І. Танчак. «Прийди, весно».

1. Прийди, прийди, весно, до рідного краю,
в кошичку для тебе писаночку маю.
Дана-да, дана-да — писаночку маю. (2)

2. Прийди, прийди, весно, вербу розпустити —
за тиждень підемо пасочки святити.
Дана-да, дана-да — пасочки святити. (2)

3. В неділю Великдень: щоб були здорові,
ой били нас, били котики вербові.
Дана-да, дана-да — котики вербові. (2)

4. Ударили дзвони, щоби сповістити:
ходіть, люди, ходіть пасочки святити.
Дана-да, дана-да — пасочки святити. (2)

5. Прийди, прийди, весно, у міста і села,
щоби на Великдень всім було весело.
Дана-да, дана-да — всім було весело. (2)

Намалюй ілюстрацію до пісні «Прийди, весно».

УРОК 50. ВЕСНЯНІ МОТИВИ

ПИСАНКА

Українська писанка,
як дитяча пісенька,
як бабусина казка,
як матусина ласка.

Сяду собі скраєчку
і розмалюю яєчко.
Хрестик, зоря, віконце —
і стане воно, мов сонце.

А. Камінчук

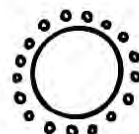

До якого весняного свята українці розмальовують писанки?

Писанкарство — вид декоративно-ужиткового мистецтва; давня українська традиція розписувати (розфарбовувати) курячі яйця до Великодня. Писанки дарували на свята родичам і друзям та зберігали їх до наступного року. Історія писанкарства сягає в далеке минуле, коли яйце було важливим елементом урочистих ритуалів, пов'язаних із весняним пробудженням землі. Мабуть, тому в розписі найчастіше використовували символічні знаки життєдайного сонця.

Символи сонця

На думку дослідників, українська писанка має понад сто малюнків-символів.

Писали писанки переважно жінки та дівчата. Готуючись до роботи, брали бджолиний віск, по-

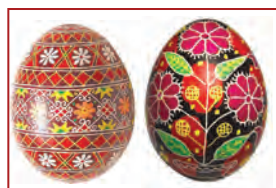
лотняні серветки, свічку, фарби та спеціальне пристосування — **писа-чок**. Розпис виконували від простого до складного, від загального до деталей, поступово виводячи створений в уяві візерунок.

Писачки

Окрім писанок, до Великодня готували крашанки, крапанки і дряпанки.

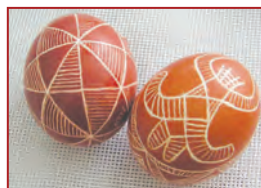
Крашанки — яйця, пофарбовані в один колір без візерунків. **Крапанки** вирізнялися кольоровими плямками округлої форми на темному тлі. **Дряпанки (шкрябанки)** — це однотонно забарвлені яйця, на яких візерунок прошкрябують гострим предметом.

Писанки

Крапанки

Дряпанки

Крашанки

[Відеофільм «Секрети писанкарства».](#)

Розмалюй писанку на шаблоні з картону. Для роботи тобі знадобляться гуашеві чи акварельні фарби, пензлики, фломастери, простий олівець і, звичайно, шаблон. Обери варіант візерунка, який тобі найбільше подобається, або вигадай свій.

1

2

3

Які писанки готують до Великодня у твоїй родині?

УРОК 51. ВЕСНЯНА МАНДРІВКА

Швидкісний потяг промчить тебе
Країною мистецтв, зупиняючись на
музичних станціях.

Перша станція — «Музична скарбничка»

Послухай фрагменти музичних творів, які звучали на уроках. Пригадай назви цих композицій та обери для кожної з них відповідне зображення.

Друга станція — «Пісенний калейдоскоп»

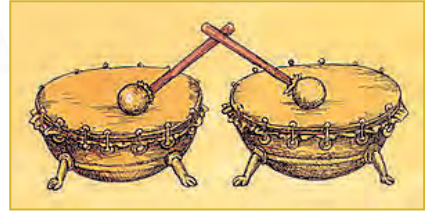
Упізнай за ілюстраціями вивчені пісні. Заспівай одну з них (на вибір).

Третя станція — «Музичні розумники»

Пригадай назви зображених народних інструментів та розкажи про їхні особливості. До якого виду музичних інструментів належить кожен із них?

Четверта станція — «Музично-ритмічна»

Разом із друзями створи ритмічний супровід до мелодій гопака та козачка.

П'ята станція — «Ігрова»

Пригадайте народні обряди зустрічі весни. Візьміться за руки і виконайте весняний хоровод під пісню «Подоляночка» або «Вийди, вийди, сонечко».

- Десь тут була подоляночка,
десь тут була молодесенька.
Тут вона сіла,
тут вона впала,
до землі припала,
сім літ не вмивалась,
бо води не мала.
- Вийди, вийди, сонечко,
на дідове полечко,
на бабине зіллячко,
на наше подвір'ячко,
на весняні квіточки,
на маленькі діточки —
тут вони граються,
тебе дожидаються.

УРОК 52. ВЕСНЯНА МАНДРІВКА

Швидкісний потяг промчить Країною мистецтв, зупиняючись на станціях, де тебе чекатимуть народні майстри та майстрині.

Перша станція — «Мистецькі шедеври»

Розглянь роботи народних майстрів і майстринь. До якого виду декоративно-ужиткового мистецтва належить кожен твір?

Друга станція — «Загадки від майстрів»

Розглянь зображені інструменти та пристрої. Які майстри та майстрині використовують їх у своїй роботі?

Третя станція — «Виставкова»

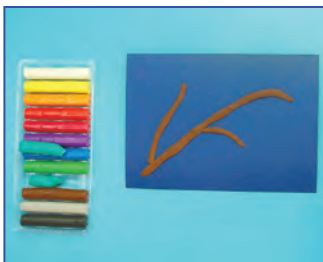
Уяви себе на виставці творів народних майстрів і майстринь. Охарактеризуй кожену роботу, зазначивши, до якого виду декоративно-ужиткового мистецтва вона належить.

Четверта станція — «Творча»

Створи пластилінову аплікацію «Квітуча яблунева гілочка» за зразком.

1

2

3

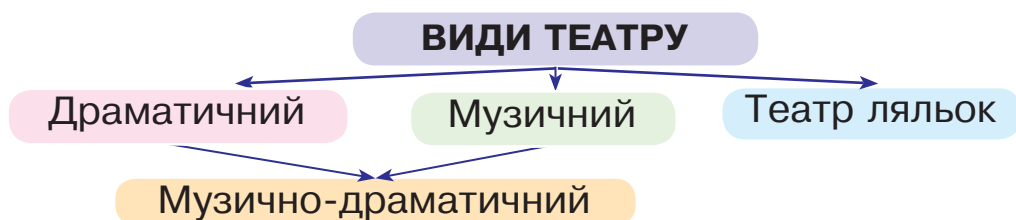

У ТЕАТРИ ТА КІНО

УРОК 53. ЕКСКУРСІЯ В ТЕАТР

Пригадай, що тобі відомо про театральне мистецтво. Які види театру ти знаєш? Розглянь схему-підказку.

Основою вистави у **драматичному** театрі є літературний твір — **п'єса**, а головним засобом виразності — **слово**.

У **музичному** театрі сюжет мистецького твору доносять до глядача за допомогою **співу, інструментальної музики і танцю**. На сцені такого театру ставлять **оперу, балет, оперету**.

Музично-драматичний театр, як підказує його назва, поєднує в собі ознаки драматичного і музичного театрів.

У **театрі ляльок** сценічні дії виконують ляльки, якими керують актори-ляльководи.

Національний академічний драматичний театр ім. Марії Заньковецької.
Львів

Запорізький музично-драматичний театр ім. Володимира Магара

Завітаймо у музичний театр, де незабаром почнеться прем'єра опери «Руслан і Людмила». Дія відбуватиметься на **сцені**.

В **оркестровій ямі** (так називають місце для оркестру) налаштовують інструменти музиканти. Лунає дзвоник. Куліси ще закриті, а вже грає музика — **увертюра** до опери.

У глядацькій залі

Оркестрова яма

М. Глінка. Уривок із увертюри до опери «Руслан і Людмила».

Михайло Глінка — видатний російський композитор-новатор, автор двох опер, багатьох інструментальних та вокальних творів.

В основі опери «Руслан і Людмила» — однойменна поема-казка О. Пушкіна. За сюжетом казки, головну героїню посеред весільного застілля викрадає чаклун Чорномор, сила якого прихована в довжелезній бороді. Богатир Руслан вирушає на пошуки своєї нареченої. Дорогою його підстерігають численні небезпеки, але врешті він знаходить Людмилу і звільняє її від лихих чарів.

М. Глінка. «Марш Чорномора» з опери «Руслан і Людмила».

Розкажи про свої враження від прослуханої музики. Якими засобами композитор змальовує ходу чаклуна зі світою? Що ти можеш сказати про характер цього маршу?

У мелодії маршу чіткі, голосні звуки оркестру чергуються із тихими, чарівними звуками **челести**. Цей схожий на піаніно клавішно-ударний інструмент вирізняється ніжним звучанням, що нагадує мелодійний дзенькіт дзвіночків.

Відеофрагмент із фільму «Руслан і Людмила», в якому звучить «Марш Чорномора».

Н. Май. «Шкільна пісня».

1. Я прийду до школи, двері відчиню,
радісно зустріну вчительку свою.
В добрі її очі щиро подивлюсь —
і нічого в світі не боюсь.

Приспів:

Будем разом рахувати,
і читати, і писати,
у веселі ігри грати цілий день!
Будем разом рахувати,
і читати, і писати,
і співати радісних пісень!

2. Весело у школі вчитись дітворі,
вчителька стрічає діток на зорі.
Хоч давно на скронях в неї сивина,
наче рідна мама нам вона.

Приспів (двічі).

Гра «Ми в театрі».

Об'єднайтесь у три групи і розіграйте сценки: як знайти свій ряд і місце у глядацькій залі; як поводитися під час антракту; як висловлювати подяку акторам.

Назви види театрів. Які ознаки характерні для кожного з них?

УРОК 54. ЕКСКУРСІЯ В ТЕАТР

Хто, на твою думку, займається оформленням театральної сцени для спектаклю?

Загляньмо за куліси театру. Тут актори, одягнені в **сценічні костюми**, готуються до виходу на сцену. Тлом для театрального дійства слугують **декорації**, які створює **художник-декоратор**. На декораціях зображують пейзажі дальнього плану, елементи архітектурного ансамблю або інтер'єр приміщення. Також важливим елементом художнього оформлення сцени є **реквізит**.

Реквізит — сукупність справжніх чи бутафорських предметів, необхідних для вистави.

Бутафорія — виготовлені з легких, дешевих матеріалів копії справжніх речей (меблі, посуд, прикраси, зброя тощо), які використовують у театральних спектаклях.

Декорації до опери
«Руслан і Людмила»

Реквізит до опери
«Руслан і Людмила»

Розглянь зображення реквізиту до опери «Руслан і Людмила». Які з цих речей, на твою думку, справжні, а які — бутафорські? Чому ти так вважаєш?

Одним із найбільш поширених предметів бутафорії є театральна **маска**. Маски можуть зображати обличчя людей, голови тварин або міфічних персонажів.

Маска — накладка з вирізами для очей, яка приховує лице актора під час вистави.

Гра «Маско, я тебе знаю».

Розгляньте зображені маски. Визначте, які з них театральні, а які необхідні людям певних професій для захисту обличчя.

Створи театральну маску тварини для шкільної вистави.

1

2

3

4

Гра-вистава «Звірята на галявині».

Придумайте сюжет казки про звірят, чиї маски ви створили. Розподіліть ролі та розіграйте виставу, як у театрі. Озвучте казку відомими вам піснями про звірів.

Розкажи, чи використовують бутафорію у твоїй сім'ї під час родинних свят.

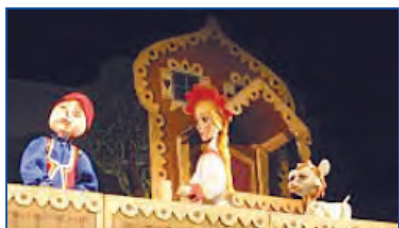

УРОК 55. У ТЕАТРІ ЛЯЛЬОК

На яких лялькових виставах тобі доводилося бувати? Поділися своїми враженнями.

Серед усіх видів театру дітей найбільше приваблює саме **театр ляльок**, бо тут завдяки зусиллям багатьох людей оживає казка.

Завітаймо у гості до акторів-ляльководів, аби дізнатися більше про особливості їхньої творчої праці.

Існують різні види ляльок і, відповідно, театру.

РІЗНОВИДИ ТЕАТРУ ЛЯЛЬОК

Театр
маріонеток

Театр
ляльок

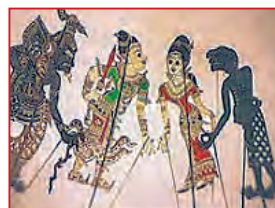
Театр
вертепний

Рукавичні
ляльки

Пальчикові
ляльки

Тростинні
ляльки

Обговоріть, чому зображені на світлинах (с. 115) ляльки мають такі назви.

Для кожної лялькової вистави потрібні декорації та ляльки, над створенням яких працюють художники й **майстри-лялькарі**. Актори вживаються в ролі, вправляються у керуванні ляльками. А ще жодна театральна вистава не обходиться без музики, яку спеціально пишуть композитори.

М. Каландьонук. Музика до лялькової вистави «Троє поросят і сірий вовк».

Уривок із відеозапису лялькової вистави «Троє поросят і сірий вовк».

Фрагмент лялькової вистави «Троє поросят і сірий вовк».
Київський академічний театр ляльок

Який настрій створює музика? Які засоби використав композитор, щоб увиразнити характери головних героїв?

Виконай «Шкільну пісню» (слова і музика Н. Май), супроводжуючи свій спів пластичною імпровізацією.

Гра «Актори і співаки».

Існує театр, у якому актори грають без слів, а зміст вистави доносять до глядачів мімікою та рухами тіла. Такий театр називають **театром пантоміми**.

Об'єднайтесь у дві групи — актори і співаки. Актори показують зміст куплету пісні рухами, а співаки мають виконати цей куплет. Потім поміняйтесь ролями.

Розкажи, які різновиди театру ляльок існують.

УРОК 56. У ТЕАТРІ ЛЯЛЬОК

Розкажи, чи любиш ти разом із друзями грати в театр ляльок. Які ляльки ви використовуєте?

Ти вже знаєш, що для лялькових вистав виготовляють спеціальні ляльки. Завітаймо у творчу майстерню, де над ними чаклюють різні фахівці.

Після прочитання п'єси **художник** створює ескіз майбутньої ляльки, намагаючись утілити характерні риси образу персонажа. Найскладніше виготовляти **тростинні** та **маріонеткові** ляльки. Спочатку майстер формує голову, застосовуючи техніку пап'є-маше. Аби голова могла повертатися, рухати щелепою, робити нахили, над нею працює **конструктор**. Далі її обтягують тканиною або розписують: малюють очі, надають обличчю певних рис. Потім **модельєр** шиє для ляльки одяг згідно з ескізом.

Етапи створення тростинної ляльки

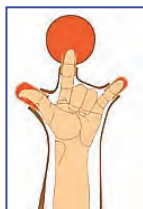
Уважно розглянь світлини. Зверни увагу, як по-різному актори керують ляльками в театрі маріонеток. У чому ж полягає різниця?

Рукавичні та пальчикові ляльки виготовляти значно простіше. Вони не вимагають спеціальних пристосувань, адже актори одягають їх на руки: рухаються пальці та долоні — рухаються й ляльки.

Разом із друзями створи образи пальчикових ляльок для вистави «Рукавичка». Домовтеся, хто якого персонажа виготовлятиме. Оберіть один із варіантів конструкції форми: об'ємний (намальовану голову ляльки треба приклеїти на конус із паперу) або плоский (намальовану фігурку героя приклейте на кільце).

Об'ємні пальчикові ляльки

Плоскі пальчикові ляльки

Розіграйте лялькову виставу «Рукавичка».

Створи для свого домашнього театру ляльки, використовуючи як основу пластикові ложки або палички з морозива. Волосся виготов із вовняних ниток, одяг — із фетру або тканини та приклей до основи. Насамкінець намалюй очі, рот і ніс.

УРОК 57. У МУЗИЧНОМУ ТЕАТРІ

Пригадай, фрагменти з яких опер ми нещодавно слухали на уроках. Яка це була музика: вокальна чи інструментальна?

Завітаймо знову в музичний театр — цього разу на дитячу оперу.

К. Стеценко. Пісня Котика «Ти, мій братику Півнику», пісня Лисички «Півнику-братику, ясний соколику», пісня Півника «Котику-братику, несе мене Лисичка» із дитячої опери «Лисичка, Котик та Півник».

Чия пісня тобі найбільше сподобалася? Чому? Добери слова, якими можна її охарактеризувати.

ніжна

лірична

весела

енергійна

швидка

радісна

жалібна

ритмічна

Кирило Стеценко — видатний український композитор, диригент, педагог. Автор дитячих опер, хорових творів, обробок українських пісень.

В опері «Лисичка, Котик та Півник», створеній за мотивами відомої народної казки, композитор використав український фольклор. Наприклад, у другій дії опери сцену гри лисенят у «Вовка» побудовано на основі гаївки «Ой дзвони дзвонять».

Перегляньте нотний запис гаївки та проплескайте її ритмічний малюнок.

Рухливо

Ой дзво-ни дзво - нять, хор - ти вов - ка го - нять,
по бо - ло - тах, о - че - ре - тах, де лю - ди не хо - дять.

Уривок із мультфільму «Котик та Півник»
(реж. А. Грачова).

Українська народна пісня «Грицю, Грицю, до роботи!»
в обробці Л. Єлагіної.

1. — Грицю, Грицю, до роботи! —
В Гриця порвані чоботи.
— Грицю, Грицю, до телят! —
В Гриця ніженьки болять.
2. — Грицю, Грицю, молотити! —
Гриць нездужає робити.
— Грицю, Грицю, врубай дров!
— Кахи-кахи! Нездоров!
3. — Грицю, Грицю, роби хліб!
— Кахи, кахи! Щось охрип!
— Грицю, Грицю, іди їсти!
— Ой, чекайте, де б тут сісти?!

Які риси характеру Гриця змальовано в пісні? Добери слова, якими можна описати його вдачу.

добрий

роботящий

ледар

неповороткий

веселий

безтурботний

радісний

сумний

Розгляньте нотний запис пісні. Назвіть її музичний розмір і тривалості нот. Створіть музичний супровід на шумових інструментах, намагаючись передати грайливий настрій пісні.

– Гри-цю, Гри-цю, до ро-бо-ти! – В Гри-ця пор-ва-ні чо-бо-ти.

Гра «Музичний спектакль».

Розіграй із другом/подругою діалог Лисички та Півника. Домовтеся, хто яку роль буде виконувати. Уявіть себе оперними артистами і проспівайте кожну репліку. Передайте характер свого героя музикою та інтонацією.

Лисичка: Півнику-братику, одчини!

Півник: Лисичко-сестричко, Котик не велів!

Лисичка: Ну ж бо, Півнику-братику, одчини!

Півник: Лисичко-сестричко, Котик не велів!

Лисичка: Таж його немає! Відчини!

Півник: Гарзд, відчиняю!

Пригадай, у яких іще народних піснях висміюють ледарів.

УРОК 58. У МУЗИЧНОМУ ТЕАТРІ

Поміркуй, яке значення для сприйняття вистави мають костюми героїв.

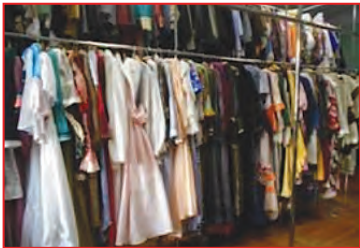

Театральний костюм відіграє значну роль у сценічному дійстві. Він допомагає акторові/акторці створити цілісний образ персонажа, донести до глядачів його індивідуальні характеристики через особливості зовнішніх ознак та одягу. Важливими елементами театрального костюма, окрім одягу, є взуття, головні убори, прикраси, грим, перуки тощо.

Усі костюми зберігаються в костюмерній. Зазирнімо туди.

Розглянь зображення сценічних костюмів. Вислови припущення, для яких оперних персонажів вони створені.

Перший етап роботи над створенням театрального костюма — ознайомлення зі сценарієм. Прочитавши сценарій, **художник-модельєр** продумує деталі зовнішнього вигляду героїв і малює **ескі-**

зи сценічних костюмів. Після затвердження ескізи втілюють у матеріалах майстри швейної справи.

Ескізи сценічних костюмів

Цікаво, що чимало сценічних костюмів стали шедеврами театрального-декораційного мистецтва. Їх зберігають у спеціальних музеях.

У музеї театального мистецтва

Спробуй себе в ролі художника-модельєра і створи ескізи театральних костюмів для Лисички та Півника — персонажів дитячої опери К. Стеценка «Лисичка, Котик та Півник».

Пригадай назви оперних творів, уривки з яких ми слухали на уроках. У яких операх герої були одягнені в українські народні костюми?

УРОК 59. БАЛЕТ

Що таке балет? Чи доводилось тобі бувати на балетній виставі?

Балет — вид сценічного мистецтва, музично-хореографічна вистава, зміст якої розкривається засобами музики, танцю і пантоміми.

Балетний спектакль складається з літературної основи (**лібрето**), **музики** та **хореографії**. Танець, який виконують у балеті, належить до класичного виду хореографії. Цього мистецтва навчають у балетних студіях, гуртках. Аби стати артистом/артисткою балету, треба мати відповідні здібності, а ще — довго і наполегливо працювати.

У балетному класі

Катерина Кухар.
Сцена з балету «Жизель»

С. Прокоф'єв. Вальс із балету «Попелюшка» (за мотивами казки Ш. Перро).

Розкажи про свої враження від прослуханої музики. Якими словами її можна охарактеризувати?

Відеофрагменти вальсу з мультфільму «Попелюшка» та однойменного балету С. Прокоф'єва.

Сцена з балету «Попелюшка»

Чим вальс із балету подібний до бального танцю та чим від нього відрізняється?

Уявіть себе артистами балету. Об'єднайтесь у пари і розподіліть ролі Попелюшки та Принца. Спробуйте затанцювати під музику вальсу із балету С. Прокоф'єва.

Із балетної школи, де діти на-полегливо навчаються і старанно відпрацьовують кожен рух, повернімося до образу хлопчика-ледаря з відомої народної пісні.

Р. Федосенко.
«Урок»

Мультфільм, створений за мотивами народної пісні «Грицю, Грицю, до роботи!».

Заспівайте **українську народну пісню «Грицю, Грицю, до роботи!»**. Слова, що закликають хлопчика до роботи, виконуйте усі разом (хором), а слова Гриця співатиме обраний на цю роль соліст.

Об'єднайтесь у три групи: співаки, танцюристи та музиканти. Співаки співають пісню, музиканти створюють інструментальний супровід у розмірі 2/4, а танцюристи виконують таночок-імпровізацію.

Намалюй балерину або кількох балерин у танці.

УРОК 60. БАЛЕТ

У якій країні, на твою думку, зародився балет?

М. Пепейн. «Придворний бал» (фрагмент)

Балет як вид мистецтва порівняно молодий — йому понад 400 років. Зародився він у Північній Італії. Італійські князі любили пишні бали і наймали танцмейстерів, які репетирували зі знатними людьми основні рухи й окремі фігури танців.

Фільм «Історія балету».

Про які особливості балету ти дізнався/дізналася з фільму?

У створенні балетного спектаклю важливу роль відіграє театральний художник. Адже декорації та костюми, як тобі відомо, допомагають глядачам зрозуміти характери героїв та ідею твору. Костюми артистів балету відрізняються від будь-яких інших сценічних костюмів.

Розглянь світлини. У чому полягає особливість костюмів артистів балету?

Уривок із мультфільму «Балерина» (Канада, Франція, 2016 р.).

Чи схожі сценічні балетні костюми на ті, які одягають артисти під час репетицій?

У класичному балеті балерини виступають у **пуантах** — спеціальному взутті. Спідниці бувають різні, але найбільш поширені — **балетна пачка** (пишна коротка багат шарова спідниця) та **романтична пачка** (довга легка спідниця з фатину). Для репетицій артистки одягають **трико**.

Пуанти

Виготов фігурку балерини із серветок, ниток та мідного дроту за зразком.

1

2

3

4

5

Дізнайся із додаткових джерел історію балетної пачки.

УРОК 61. БАЛЬНИЙ ТАНЕЦЬ

Що тобі відомо про бальні танці?

Ф. Везін. «Під час балу»

Бальні танці мають давню історію. Їхнє виникнення пов'язане із балами в палацах вельмож, де танцювали полонез, мазурку, кадрили тощо. Багато бальних танців походять від народних.

Бальний танець — різновид парних танців, які виконують на балах, танцювальних вечорах, концертах, змаганнях.

Спортивні бальні танці були започатковані більш ніж сто років тому в Англії. Конкурси таких танців проводили спершу в Європі, а згодом — і по всьому світу.

Розрізняють десять видів бального танцю, які виконують на концертах та спортивних змаганнях. Ці види поділяють на європейську та латиноамериканську програми. До європейської програми належать вальс, танго, фокстрот, квік-степ, віденський вальс; до латиноамериканської програми — самба, румба, ча-ча-ча, пасадобль, джайв. Кожен танець має свій ритм, темп і характер.

Розглянь світлини. Зверни увагу на рухи та костюми танцівників. Спробуй здогадатися, яку конкурсну програму виконує кожна пара.

Гра «Музична скарбничка».

Послухай уривки з музичних танцювальних композицій (віденський вальс, ча-ча-ча, танго, джайв) та переглянь фрагменти відеозаписів цих танців без музики. Спробуй встановити відповідність між музикою і танцювальними рухами.

Уривок із мультфільму «Овечки, які танцюють ча-ча-ча».

Слова М. Ясакової, музика О. Янушкевич. «Весняні котики».

1. Сірі-сірі котики,
сірі, наче дим,
посідали котики
у рядок один.
Розпушились котики,
вже їм не до сну —
виглядають котики
із кущів весну.

Приспів:

Котики, котики,
хто вас так назвав?
Може кому, котики,
ви сказали: «Няв!»?
Може кому, котики,
ви сказали: «Мур!»?
Ну признайтесь, котики:
хто, коли це чув?

2. Пахнуть, пахнуть котики
теплим вітерцем,
пахнуть, пахнуть котики
ніжним деревцем.
Пахнуть, пахнуть котики
світлом і добром,
пахнуть, пахнуть котики
маминим теплом.

Приспів.

Гра «Танцюють усі».

Об'єднайтесь у пари. Уважно послушайте музику, упізнайте танець та рухами передайте його характер.

Хто з твоїх друзів займається бальними танцями? Попроси їх поділитися своїми враженнями. А ти відвідуєш танцювальну студію?

УРОК 62. БАЛЬНИЙ ТАНЕЦЬ

Пригадай, де тобі доводилося бачити зображення людей, які танцюють.

Художники усіх часів і народів зображували людину в танці. Митців приваблювали пластичність тіл, граційність рухів, одухотворені обличчя танцівників.

Розглянь картини. Зауваж, як художник передав ритм танців за допомогою сюжету, динаміки й кольорів.

П.-О. Ренуар. «Танок у Буживалі» П.-О. Ренуар. «Танець у місті»

Характерні рухи бальних танців часто втілюють у силуетних зображеннях.

Силует — площинне однотонне зображення постаті або предмета, форма яких окреслюється тільки контуром.

Порівняй картини живопису та силуетні зображення. Поміркуй, що в них спільне, а що — відмінне.

Намалюй силует балерини олівцем на картоні й виріж. Ти отримаєш шаблон, за допомогою якого зможеш створювати багатофігурні тематичні композиції.

Пригадай, де ти бачив/бачила афішу. Що на ній було зображено?

Афіша — надруковане або написане за певною формою оголошення про концерт, виставу, фільм тощо.

Розглянь зображені афіші. Про що вони повідомляють? Що обов'язково вказують на афішах?

Мультфільм «Танці ляльок» (реж. І. Ковалевська).

Які танці виконують у мультфільмі ляльки? Що допомогло тобі їх розпізнати?

Колективно створіть афішу до мультфільму «Танці ляльок». Зобразіть на ній одного з персонажів, а також використайте силуетні зображення танців. Угорі напишіть назву закладу, де відбудеться перегляд мультфільму. Унизу вкажіть дату і час.

До якого виду образотворчого мистецтва належить афіша? Поясни, чому ти так вважаєш.

УРОК 63. ДИТЯЧИЙ КІНОФІЛЬМ

Поміркуй, чи допомагає музика розкрити задум режисера у фільмі.

Музику можна почути скрізь — на концертному майданчику, у театрі, на шкільній сцені, у транспорті... Вона лунає із телевізійних екранів, різних гаджетів. Сучасне кіно також наповнене музикою. А чи знаєш ти, що перші фільми були «німими»? Тогочасні технічні засоби не дозволяли створювати фільми такими, якими ми бачимо їх сьогодні. На початку 20-го століття почалася епоха звукового кіно, у якому значне місце відводилося музиці. Музичний супровід допомагав яскравіше сприймати розвиток подій на екрані, співпереживати героям. Музику до кінофільму створює композитор, прізвище якого зазначене в титрах.

Розглянь світлини — кадри з дитячих кінофільмів. Які з них тобі відомі?

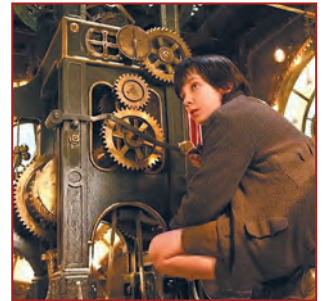
«Книга Джунглів»,
2016

Реж. Дж. Фавро

«Пітер Пен»,
2003

Реж. Дж. Хоган

«Хранитель часу»,
2011

Реж. М. Скорсезе

Уривок із фільму «Попелюшка» (реж. К. Бран, 2015) з музичним супроводом.

Музику до цього сімейного фільму написав композитор Патрік Дойл.

Розкажи про свої враження від перегляду кінострічки. Як музика допомагає передати характер Попелюшки?

Гра «Музична скарбничка».

Послухай уривки із дитячих фільмів, у яких звучать відомі тобі пісні. Назви їх. За кожен мелодію, котру впізнаєш, отримаєш один бал. Чи зможеш набрати 12 балів?

Музичний фільм — жанр кіномистецтва, у якому музика і ритм відіграють ключову роль.

Розглянь світлини. Які з цих фільмів можна назвати музичними?

«Чарлі і шоколадна фабрика», 2005
Реж. Т. Бертон

«Мері Поппінс, до побачення», 1983
Реж. Л. Квініхідзе

«Три горішки для Попелюшки», 1973
Реж. В. Ворличек

Простукай ритм пісні з твого улюбленого фільму.

Виконай пісню «Весняні котики» (слова М. Ясакової, музика О. Янушкевич).

Спочатку заспівай соло, потім — у дуеті, пізніше — ансамблем і нарешті — усім класом.

Гра «Весела ритмічна галявинка».

На веселій галявинці лунає ритмічна музика з кінофільмів. Об'єднайтесь у три групи. Перша група виконує танок ча-ча-ча; друга група — польку; третя група — вальс.

Яке значення має музика у кіномистецтві?

УРОК 64. ДИТЯЧИЙ КІНОФІЛЬМ

Як називається місце, де створюють фільми?

Логотип кіностудії
Волта Діснея

Світ дитячого кіно має досить давню історію. У 1923 році в Голлівуді Волт Дісней разом зі своїм братом Роем започаткували виробництво фільмів для дітей. Нині кіностудія Волта Діснея — одна з найбільших у світі, де створено цілу колекцію популярних дитячих фільмів та мультфільмів.

Який фільм цієї кіностудії тобі подобається найбільше? Чому?

Однією з найстаріших у нашій країні і найбільшим виробником фільмів для дітей та юнацтва є **Одеська кіностудія**. Чимало захоплюючих фільмів знімає і відома студія «**Кінороб**». Зазирнімо на знімальний майданчик цієї кіностудії, де створили фільм «Сторожова застава» (2017).

Це перший український фільм-фентезі. У ньому розповідається про школяра Вітька, який за таємничих обставин потрапляє в минуле — на тисячу років назад. Режисер фільму — Ю. Ковальов.

На знімальному майданчику

Кадр із фільму
«Сторожова застава»

Уривок із фільму «Сторожова застава».

А чи знаєш ти, що для створення афіш і титрів у фільмах використовують літери різного шрифту й різного кольору? Шрифт укладають у різні композиції, котрі називають **шрифтовими**.

Розглянь приклади шрифтових композицій, які можна використати для афіш або титрів у фільмах.

Спробуй створити афішу для дитячого кінофільму, дотримуючись вказаної нижче послідовності.

1. Обери горизонтальний або вертикальний формат.
2. Визнач місце для малюнка і тексту.
3. Створи шрифтову композицію із назви фільму.
4. Доповни афішу малюнком.

1

2

3

Гра «Знімаємо кіно».

Розглянь смайлики. Спробуй відобразити ці емоції у себе на обличчі.

Зніми з друзями емоції на мобільний телефон. Перегляньте свою емоцію-гру. У кого вийшло найкраще?

Для чого у фільмах використовують шрифтові композиції?

УРОК 65. У КРАЇНІ МУЛЬТФІЛЬМІВ

? Пригадай, що таке анімація. На які види її поділяють?

? Розглянь кадри із мультиплікаційних стрічок. Визнач, до якого виду анімації належить кожен мультфільм.

«Кролик Петрик», 2018
Реж. В. Глак

«Фіксики», 2010
Реж. В. Бедошвілі

«Моя країна — Україна», 2010
Реж. С. Коваль

«Івасик-Телесик», 1968
Реж. Л. Зарубін

Уривок із мультфільму «Лис Микита». Серія 1. «Вовк Неситий» (реж. В. Кметик).

Цей мультфільм — перший багатосерійний анімаційний серіал, виготовлений в Україні. Його знято за мотивами сатиричної поеми-казки Івана Франка «Лис Микита». У серіалі 26 серій. Цікаво, що для його створення було зроблено 450 тисяч малюнків. Музику до фільму написав Мирослав Скорик.

Послухай пісні та музику, якою озвучено мультфільм. Чим особливе музичне оформлення цієї стрічки?

Комп'ютерна анімація значно пришвидшила створення мультфільмів. Такий вид анімації застосовано у відомому фільмі «Замбезія» (2012).

Комп'ютерна анімація — мистецтво творення рухомих зображень за допомогою комп'ютера.

Уривок із мультфільму «Замбезія» (реж. В. Торнлі).

Чим комп'ютерна анімація відрізняється від мальованої?

Багато мультфільмів подобаються глядачам завдяки чудовій музиці і зокрема — пісні.

Слова В. Жука (переклад Р. Кисельова), музика В. Богатирьова. «Пісенька про чистоту» (із мультсеріалу «Маша і Ведмідь». Серія 18. «Велике прання»).

1. Жодний кіт і жодна кішка не торкнеться молочка, якщо лапкою не вмита акуратно мордочка. Поспішають до коритця поросята-малюки, гарно вимивши копитця і маленькі п'ятачки.	2. Сподіваємось, що кожен знає істину просту: якщо хочеш не хворіти, пам'ятай про чистоту. Чисті звірі, чисті люди, чисті села і міста — нам усім завжди і всюди необхідна чистота.

Приспів.

Приспів:
Сонце завжди
буде усміхатися
тим, хто вранці
любить умиватися!

Двічі

Пісні з яких мультфільмів ти наспівуєш, коли у тебе гарний настрій?

УРОК 66. У КРАЇНІ МУЛЬТФІЛЬМІВ

Хто, на твою думку, працює над створенням мальованого мультфільму?

Створення мальованої анімаційної стрічки — тривалий та кропіткий процес. Починається все із **продюсера**, який окреслює загальний задум.

«Пригоди Котигоршка та його друзів», 2014
Реж. Я. Руденко-Шведова

Потім **сценаристи** пишуть сюжет і розбивають його на епізоди та сцени. Далі до роботи приступає **режисер-мультиплікатор**. Він усі сцени розподіляє між **художниками-мультиплікаторами**, які повинні намалювати кожен рух персонажів окремо. Інші художники готують фон, на якому розгортатиметься дія. Тоді **оператор** фотографує усі малюнки, їх монтують у стрічку і тільки після цього додають звук.

Художник-мультиплікатор за роботою

Зазирнімо в майстерню художника-мультиплікатора. Спочатку він продумує образ персонажа і створює ескіз, а потім розробляє серію малюнків. Характери героїв художник передає за допомогою кольору, зображення виразної міміки, рухів тощо.

Упізнай зображених героїв мальованих мультфільмів.

Виконай одне із завдань (за вибором).

1. Придумай короткий сюжет для мультфільму та образи одного-двох персонажів. Намалюй ескіз головного героя твого мультфільму кольоровими олівцями або фломастерами.
2. Зобрази героя свого улюбленого мультфільму, обравши відповідний формат для кращого втілення свого задуму.

Заспівай пісню з улюбленого мультфільму, щоб озвучити свій малюнок.

Дізнайся з додаткових джерел, яку роль у створенні мультфільму виконує звукорежисер.

УРОК 67. МАНДРІВКА У ЛІТО

На порозі — літо, яке принесе тобі нові враження та нові знайомства. Тож вирушай до нього в гості на фантастичному кораблику. Шлях пролягатиме Країною музичного мистецтва, і твій кораблик знайде у кілька гаваней.

Перша гавань — «Музична скарбничка»

Послухай фрагменти музичних творів, які звучали на уроках. Пригадай назви цих композицій та обери для кожної з них відповідне зображення.

Друга гавань — «Музичні розумники»

Дай відповіді на запитання.

- Як називається бальний парний танець, що має повільний темп і розмір 3/4 ?
- Хто автор дитячої опери «Лисичка, Котик та Півник»?
- У якому фільмі проста дівчина потрапляє на бал і танцює з Принцом? Який характер має цей танець?

- Хто створює театральні костюми?
- Яку назву має мультфільм, знятий за мотивами твору Івана Франка?
- Які різновиди театрів існують?

Третя гавань — «Пісенний калейдоскоп»

Упізнай за ілюстраціями вивчені пісні. Заспівай куплет із кожної пісні.

Четверта гавань — «Музично-ритмічна»

Разом із друзями створи ритмічний супровід до «Пісеньки про чистоту» із мультсеріалу «Маша і Ведмідь».

П'ята гавань — «Ігрова»

Усі гуртом придумайте мелодію до вірша А. Загрудного «Літо» і дружно виконайте веселий танець.

ЛІТО

Літо, літо золоте
випиває роси
та з пшениченьки плете
Україні коси.
Виглядає з-поміж віт
вишнями в садочку,
одяга на цілий світ
сонячну сорочку.

А. Загрудний

УРОК 68. МАНДРІВКА У ЛІТО

Фантастичний кораблик уже подолав половину шляху до літніх пригод. Залишилося зробити короткі зупинки у чотирьох гаванях Країни мистецтв.

Перша гавань — «Мистецькі шедеври»

Розглянь ілюстрації. Укажи, під яким номером зображено: театральний реквізит; маску; декорації; шрифтову композицію; афішу.

1

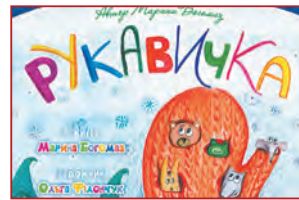
2

3

4

5

Друга гавань — «Загадки від майстрів»

Дай відповіді на запитання.

- Що таке маска? Які види масок існують і як їх використовують?
- У чому полягають особливості виготовлення різних ляльок для театру?
- Для чого призначені декорації? Хто їх створює?

- Які особливості має афіша та шрифтова композиція для неї?
- Яку роботу виконує художник-мультиплікатор?
- Що таке комп'ютерна анімація?

Третя гавань — «Виставкова»

Влаштуй разом із друзями виставку власних творчих робіт. Поділися враженнями, над чим працювати було найцікавіше.

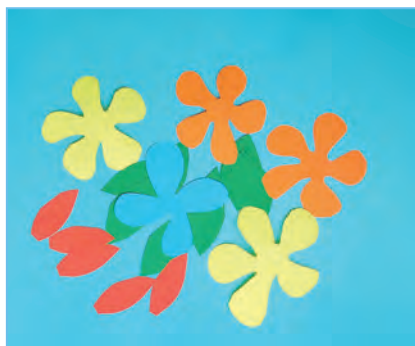

Четверта гавань — «Творча»

Виготов із кольорового паперу літні квіти. Дотримуйся вказаної на зразку послідовності роботи.

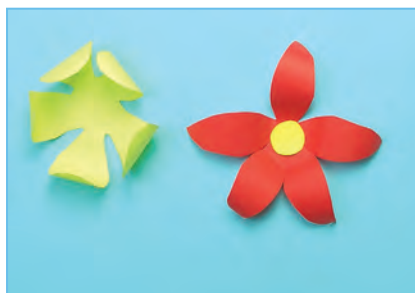
1

2

3

4

5

6

Пісенний додаток

КОЛЬОРОВИЙ СВІТ

Помірно

Слова і музика М. Мазур

1. Ми візь-ме - мо до рук ко-льо-ро - ві фар - би,
роз - ма - лю - є - мо світ у яс - кра - ві бар - ви.
Сон-це сві - тить, а ми ра - діс - ні й здо - ро - ві:
доб - рий ра - нок, со - неч - ко, світ та - кий чу - до - вий!
Доб - рий ра - нок, со - неч - ко, світ та - кий чу - до - вий!

ШКОЛА — ВЕСЕЛА СІМ'Я

Слова А. Орел

Музика О. Антоняка

Грайливо

1. Бі-жи-мо до шко-ли вранці: і дів-чат-ка, й хлоп-ча-ки.
І ле-жать у кож-нім ран - ці руч-ки, зо-ши - ти й книж-ки.
Чи у - ро-ки ми по-вчи - ли - це пи - та - ння не-про-сте.

Мо-же, щось не до-ро-би-ли, та для друж-би це пус -

Приспів:
те. Шко-ла - ве - се-ла сі - м'я,

шко - ла - це дру - зі і я.

Ра-дість і вті - ха, при - гор - щі смі - ху,

шко - ла - ве - се - ла сі - м'я.

ДРУЖБА

Слова Л. Солонька

Музика Н. Савка

Наспівно

1. Ти ща - сли-вий, як - що в те-бе дру - зі є,

ко-жен день жи - ття яс - кра - ві - шим ста - є.

Справ-жні дру - зі по - руч в ра - до - сті - жур - бі - бі -

бі, да - ру - ва - ти ра - дість хо - четь - ся й то - бі.

Приспів:

Справ - жня друж - ба меж не зна - є,
друж - ба все пе - ре - ма - га - є.
Як - що дру - зів є ба - га - то,
ко - жен день для те - бе - свя - то.

2. Тож мер - щій до нас, ча - су не гай:
смі - ли - ві - ше ру - ку ближ - ньо - му по - дай,
сон - цю й не - бу, всім нав - ко - ло по - сміх - нись -
ра - ді - стю сво - є - ю з сві - том по - ді - лись.

ОЙ НА ГОРІ ЖИТА МНОГО

Українська народна пісня

Наспівно

Обробка В. Косенка

1. Ой на го - рі жи - та мно - го - йой, йой, йой, йой, йой!
По - ло - ви - на зе - ле - но - го - гой - я - гой, гой - я - гой, гой - я - гой!

ПРОМІНЧИК

Слова і музика Н. Май

Весело

1. Я со-няч-ний про-мін-чик в до-лонь-ки по-кла-ду, я
со-няч-ний про-мін-чик до ла-ду до-ве-ду. Сві-
ти, сві-ти, про-мін-чик, від-дай сво-є теп-ло, щоб
хоч на мить теп-лі-ше у-сім, у-сім бу-ло! Щоб
хоч на мить теп-лі-ше у-сім, у-сім бу-ло!

Приспів:

ОСІНЬ

Слова К. Перелісної

Музика О. Зозулі

Помірно

1. Ли-стя-чко ду-бо-ве, ли-стя-чко кле-но-ве
жовк-не і спа-да-є ти-хо із гі-лок.
Ві-тер по-зі-ха-є, в ку-пу їх згор-та-є
по-під бі-лу ха-ту та й на мо-рі-жок.

ЗОЗУЛЯ

Польська народна пісня

Переклад М. Фіненка

Пожвавлено

1. По-друж-ки у га - ю пі-сень-ку спі - ва - ють,
а зо-зу - ля си - ва їм до-по-ма - га - є. Ку - ку!
Ку-ку! Ля-ля-ля! Ля-ля-ля! О-ді-рі - ді, о-ді-рі-ді-ді-на,
о - ді - рі - ді - ді-на, у - ха! О - ді - рі - ді - ді-на, у - ха!

Приспів:

1, 2, 3. 4.

ВЖЕ НАДХОДИТЬ НІЧ ЧАРІВНА...

Слова і музика І. Шевчук

Помірно

1. Вже над - хо - дить ніч ча-рів-на, спить у-весь рід-нень-кий край.
Ось,ось в на - ші всі о - се - лі за - ві - та - є Ми - ко - лай.
Ми - ко - лай, Ми - ко - лай, ти до нас за - ві - тай.
Всім ма - ля - там у - сміх - нись, щи - рим сер - цем при-гор - нись.

Приспів:

ДОБРИЙ ВЕЧІР ТОБІ, ПАНЕ ГОСПОДАРЮ!

Колядка

Повільно

1. Доб-рий ве-чір то - бі, па-не го-спода - рю, ра-дуй-ся!

Приспів:

Ой ра-дуй-ся, зем - ле, Син Бо - жий на-ро-див - ся!

Я МАЛЮЮ

Наспівно

Слова і музика З. Красуляк

Я ма - лю - ю си - не не - бо, річ - ку і вер - бу,

я ма - лю - ю рід - ну зем - лю, на я - кій жи - ву!

На - ма - лю - ю рід - не мі - сто, се - ла і по - ля,

щоб та - ко - ю У - кра - ї - на зав - жди в нас бу - ла!

Приспів:

Бу - деш ти ве - се - ло - ю, врод - ли - во - ю,

ви - тка - на із сон - ця і теп - ла!

На - ма - лю - ю я те - бе ща - сли - во - ю,
щоб зав - жди та - ко - ю ти бу - ла!

ЗИМОНЬКА ЖАРТУЄ

Слова і музика **В. Лисенко**

Жваво

1. На - ша зи-монь - ка - зи - ма лю-бить жар-ту - ва - ти,
нас мо - ро - зом - хо - ло - дом хо - че на - ля - ка - ти.
По - щи - па - ла но - си - ки, щіч - ки по - щи - па - ла,
а - ле все од - но во - на нас не на - ля - ка - ла!
А - ле все од - но во - на нас не на - ля - ка - ла!

ГОПАК

Слова **Л. Ямкового**

Музика **О. Злотника**

Рухливо

1. Що бзро - бить та - ке ве - се - ле,

щоб в у - сіх - у - сіх о - се - лях

ді - ти ра - діс - ні бу - ли?

Ну - мо, ра - зом по - ча - ли!

Приспів:

Гей, гоп, го - па - ка - ось то - бі мо - я ру - ка.

У - зя - ли - ся всі за ру - ки, ви - ще, ви - ще за - каб - лу - ки!

ПРИЙДИ, ВЕСНО

Слова і музика І. Танчака

Наспівно

1. При - йди, при - йди, вес - но, до рід - но - го кра - ю,

в ко - ши - чку для те - бе пи - са - но - чку ма - ю.

Да - на - да, да - на - да - пи - са - но - чку ма - ю.

Да - на - да, да - на - да - пи - са - но - чку ма - ю.

ШКІЛЬНА ПІСНЯ

Наспівно

Слова і музика Н. Май

1. Я при - йду до шко - ли,   две - рі від - чи - ню,

ра - діс - но зу - стрі - ну   вчи-тель-ку сво - ю.

В доб-рі ї - ї о - ці   щи - ро по - див-люсь -

і ні - чо - го в сві - ті не бо - юсь.

Приспів:

Бу-дем ра-зом ра - ху - ва - ти,   і чи - та - ти,   і пи - са - ти,

у ве - се - лі іг - ри гра - ти   ці - лий день!

Бу-дем ра-зом ра - ху - ва - ти,   і чи - та - ти,   і пи - са - ти,

і спі - ва - ти ра - діс - них пі - сень!

ГРИЦЮ, ГРИЦЮ, ДО РОБОТИ!

Українська народна пісня

Обробка Л. Єлагіної

Рухливо

1. – Гри-цю, Гри-цю, до ро - бо - ти! – В Гри-ця пор - ва - ні чо - бо - ти.

– Гри-цю, Гри-цю, до те-лят! – В Гри-ця ні-жень - ки бо - лять.

ВЕСНЯНІ КОТИКИ

Слова **М. Ясакової**

Музика **О. Янушкевич**

Грайливо

1. Сі - рі - сі - рі ко - ти-ки, сі - рі, на - че дим,

по - сі - да - ли ко - ти-ки у ря-док о - дин.

Роз - пу - ши-лись ко - ти-ки, вже їм не до сну –

ви - гля - да - ють ко - ти-ки із ку - щів вес - ну.

Приспів:

Ко - ти-ки, ко - ти-ки, хто вас так на - звав?

Мо - же ко - му, ко - ти-ки, ви ска - за - ли: «Няв!»?

Мо - же ко - му, ко - ти-ки, ви ска - за - ли: «Мур!»?

Ну при-знай-тесь, ко - ти-ки: хто, ко - ли це чув?

ПІСЕНЬКА ПРО ЧИСТОТУ

(Із мультсеріалу «Маша і Ведмідь»)

Слова **В. Жука**

Переклад **Р. Кисельова**

Музика **В. Богатирьова**

Помірно

1. Жод - ний кіт і жод-накіш - кане торк-нуть-ся мо-лочка,

як-що лап-ко-ю не вми-та а-ку-рат-но мор - до-чка.

По-спі - ша-ють до ко - рит-ця по - ро - ся-та-ма - лю-ки,

гар - но ви-ми-вши ко-пит-ця і ма-лень - кі п'я - та - чки.

Приспів:

Сон - це зав - жди бу - де у - смі - ха - ти - ся

тим, хто вран-ці люб-ить у - ми - ва-ти-ся! // -ва-ти - ся!

Електронні ресурси

1. http://web.archive.org/save/https://artchive.ru/claudemonet/works/388858~Haystacks_at_Giverny (c. 6)
2. <http://web.archive.org/save/https://vshmorgan.in.ua/uk/product/%D0%B4%D1%83%D0%B1-%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8-%D1%81%D0%BE%D0%BD%D1%86%D1%8F-2018%D1%80-40%D1%8535%D1%81%D0%BC/> (c. 6)
3. <http://web.archive.org/save/http://web.archive.org/web/20200420092126/http://modern-museum.org.ua/modules/pages/pictures/2998.jpg> (c. 7)
4. <http://web.archive.org/save/https://cameralabs.org/11447-provintzialnye-motivy-v-solnechnykh-akvarelyakh-kristiana-granyu> (c.7)
5. <http://web.archive.org/save/https://ukurier.gov.ua/uk/articles/mikola-lisenko-znamenitij-royal-mikoli-lisenka-per/> (c. 8)
6. <http://web.archive.org/save/http://prostir.museum.ua/post/36059> (c. 10)
7. <http://web.archive.org/save/http://litopys.org.ua/shevchenko/shev7130.htm> (c. 10)
8. http://web.archive.org/save/http://esu.com.ua/search_articles.php?id=23079 (c. 11)
9. http://web.archive.org/save/https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%88%CE%AF%CE%B4%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%93%CE%B1%CE%BB%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85 (c. 22)
10. [http://web.archive.org/save/https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D1%96%D1%83%D0%BC%D1%84%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B0_\(%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B6\)](http://web.archive.org/save/https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D1%96%D1%83%D0%BC%D1%84%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B0_(%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B6)) (c. 22)
11. <http://web.archive.org/save/https://travel-in-time.org/uk/mandrivki-chasom/assiriya-nadderzhava-starodavnogo-svitu/> (c. 23)
12. <http://web.archive.org/save/https://ua.dom4m.com.ua/arhitekturniy-proekt-prostogo-klasichnogo-zhitlovogo-budinku-ua-4M1818/> (c. 26)
13. <http://web.archive.org/save/https://dom4m.com.ua/proekt-tradicionnogo-doma-s-mansardoy-i-erkerom-4M320/> (c. 27)
14. <http://web.archive.org/save/http://gadyach.pl.ua/blogs/blog-klubu-mandr-vnik/s-dneiskii-opernii-teatr-s-dnei-avstral-.html> (c. 27)
15. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2-%D0%B8%D1%87 (c. 28)
16. <http://web.archive.org/save/https://gratka.pl/uslugi/kurs-na-kombajn-zbozowy-uprawnienia-kombajny-zbozowe-olsztynek/oi/144548> (c.28)
17. <http://web.archive.org/save/https://tribuna.pl.ua/news/top-10-najkrasyvishyh-parkiv-svitu/> (c. 30)
18. http://web.archive.org/save/https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B%D0%BB%D0%B0_%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Villa_Taranto_-_Gartenterrasse_3.jpg (c. 30)
19. <http://web.archive.org/save/https://34travel.me/post/3ua-autumn-routes> (c. 30)
20. <http://web.archive.org/save/https://jyvopys.com/diva-mariya-z-nemovlyam-na-tli-pejzazu-dzhordzhone/> (c. 39)
21. http://web.archive.org/save/https://commons.wikimedia.org/wiki/Raffaello_Sanzio?uselang=ru#/media/File:Leoattila-Raphael.jpg (c. 39)
22. <http://web.archive.org/save/https://gurt.org.ua/news/events/26363/> (c. 42)
23. http://web.archive.org/save/https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B8_%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BD%D1%83_%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%88%D0%BE%D0%BA_%C2%AB%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B0C2%BB (c. 42)

24. <http://web.archive.org/save/https://kyiv.gallery/dobrodii-hanna/kartyna-kazka-9242> (c. 43)
25. <http://web.archive.org/save/https://peacocksgarden.blogspot.com/2015/10/peetro-kholodny-fairy-tale-of-girl-and.html?spref> (c. 43)
26. <http://web.archive.org/save/https://pershyj.com/p-zolota-osin-na-porozi-zhovtogaryachii-lutsk-foto-28429#lg=lgallery0&slide=1> (c. 44)
27. <http://web.archive.org/save/http://artbox.kiev.ua/index.php?p=102124> (c. 46)
28. <http://web.archive.org/save/https://www.liveinternet.ru/users/4963589/post441184031/> (c. 46)
29. [http://web.archive.org/save/http://n-slovo.com.ua/2019/10/17/%D1%84%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%81-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%BE%D1%81%D1%82/\(c. 46](http://web.archive.org/save/http://n-slovo.com.ua/2019/10/17/%D1%84%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%81-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%BE%D1%81%D1%82/(c. 46)
30. http://web.archive.org/save/https://subject.com.ua/textbook/art/6klas_1/4.html (c. 54)
31. http://web.archive.org/save/https://ic.pics.livejournal.com/marinagra/32470728/2514169/2514169_original.jpg (c. 54)
32. <http://web.archive.org/save/https://bookopt.com.ua/blog/lavro> (c. 55)
33. <http://web.archive.org/save/http://900igr.net/kartinki/muzyka/Grig-Per-Gjunt/046-Tanets-Anitry.html> (c. 56)
34. [\(c. 58\)](http://web.archive.org/save/https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%96%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%B7_%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB%D0%BB%D1%8F_(%D0%92._%D0%A2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%BD))
35. [\(c. 58\)](http://web.archive.org/save/https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86_%D0%99%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%84_I)
36. [\(c. 58\)](http://web.archive.org/save/https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BE%D0%BB%D0%BE_%D0%A3%D1%87%D0%B5%D0%BB%D0%BB%D0%BE)
37. http://web.archive.org/save/https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/68604_pamyatnik-ivanu-franko-ternopol.htm (c. 59)
38. <http://web.archive.org/save/https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2647844-udnipri-vidkrili-pogrudda-lesi-ukrainci.html#> (c. 59)
39. <http://web.archive.org/save/https://independentview.net/2018/01/07/rizdvo-nakartynah-ukrajinskyh-hudozhnykiv/> (c. 62)
40. <http://web.archive.org/save/https://sorealizm.com.ua/gallery/artist/maidanets-maidanets-ell-1969> (c. 71)
41. [\(c. 73\)](http://web.archive.org/save/https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D0%BA_%D0%9C%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%B9)
42. <http://web.archive.org/save/https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/ukrajinska-keramika-molochena-polivana-chornodimlena/> (c. 79)
43. <http://web.archive.org/save/https://i.pinimg.com/originals/65/d8/67/65d8672c82b37b8f89e111be315e7517.jpg> (c. 79)
44. <http://web.archive.org/save/https://m.day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/zabrenduvat-terytoriyi> (c. 79)
45. <http://web.archive.org/save/https://sverediuk.com.ua/svitlana-starodubtseva-maystrinya-narodnogo-malyarstva/> (c. 86)
46. [\(c. 88\)](http://web.archive.org/save/https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82)
47. <http://web.archive.org/save/http://fashionweek.ua/news/ukrainian/vitoki-na-ukrajinskomu-tizhn%D1%96-modi-1383> (c. 96)
48. <http://web.archive.org/save/http://ua.reactor.cc/post/1595552> (c. 97)
49. <http://web.archive.org/save/http://kulakov-papirna.com.ua/statement/zavershena-kartina-sichovij-gopak-kazatskij-voennyj-tanets/> (c. 97)
50. <http://web.archive.org/save/https://mini-rivne.com/dutachi-rivnenski-tantsvalni-stydii/> (c. 98)

51. http://web.archive.org/save/https://artchive.ru/alphonsemucha/works/362848~Spring_from_the_Seasons_series (c. 102)
52. http://web.archive.org/save/https://artchive.ru/artists/41285~Ivan_Stepanovich_Marchuk/works/391556~Spring_is_on_the_way (c. 103)
53. http://web.archive.org/save/http://www.ukrsov.kiev.ua/ru/library/-/asset_publisher/Bkg0/content/%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%96-%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B8 (c. 104)
54. <http://web.archive.org/save/https://karavan.ua/kultura/teatr/ekaterina-kuhar-ispolnit-zhizel-s-premerom-la-skaly/> (c. 124)
55. <http://web.archive.org/save/https://moemisto.ua/zt/charivna-kazka-popelyushka-16495.html> (c. 125)
56. <http://web.archive.org/web/20200420162402/http://3.bp.blogspot.com/-sThwUEJqMW8/UxskRjNMWvi/AAAAAAAAAWI/RNsILjR3GBw/s1600/urok.jpg> (c. 125)
57. <http://web.archive.org/save/https://culture-art.ru/%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%BD-%D0%BF%D0%B5%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D0%BD-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%8B%D0%B9-%D0%B1%D0%B0%D0%BB/> (c. 126)
58. <http://web.archive.org/save/https://www.liveinternet.ru/tags/%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BD%D1%8E%20%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%B0%20%D0%B7%D0%B2%D1%83%D0%BA%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D1%8B%D0%B9/> (c. 128)
59. http://web.archive.org/save/https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BA_%D1%83_%D0%91%D1%83%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96 (c. 130)
60. <http://web.archive.org/save/https://jyvopys.com/tanec-u-misti-p-yer-ogyust-renuar/> (c. 130)
61. http://web.archive.org/save/https://uakino.club/film/genre_adventure/429-hranitel-chasu.html (c. 132)
62. <http://web.archive.org/save/https://www.vinnitsa.info/news/24-grudnya-vinnitsya-pobachit-myuzikl-dlya-vsiyeyi-rodini-charli-i-shokoladna-fabrika.html> (c. 133)
63. <https://www.youtube.com/watch?v=YPEJHXdtB9o> (c. 12)
64. https://www.youtube.com/watch?v=5YJ-_5ue3jY (c. 16)
65. <https://www.youtube.com/watch?v=-l6rDEXuVd8> (c. 36)
66. <https://www.youtube.com/watch?v=Huck3Ernzrw> (c. 41)
67. https://www.youtube.com/watch?v=aApRHgJf6_4 (c. 44)
68. <https://www.youtube.com/watch?v=nW6r-uNR1E4> (c. 48)
69. <https://www.youtube.com/watch?v=ILWUJ5jwbhM> (c. 52)
70. <https://www.youtube.com/watch?v=i-qMeXBBNss> (c. 68)
71. <https://www.youtube.com/watch?v=NI3ewhJkHiY> (c. 71)
72. <https://www.youtube.com/watch?v=FUktM-X3lpc> (c. 74)
73. <https://www.youtube.com/watch?v=pE3Xm3ajQM8> (c. 74)
74. <https://www.youtube.com/watch?v=LLHWff9EqXE> (c. 78)
75. <https://www.youtube.com/watch?v=l72LBy9GxR0> (c. 81)
76. <https://www.youtube.com/watch?v=tmaeYiUS-xQ> (c. 86)
77. <https://www.youtube.com/watch?v=PPnPgTt4QzM> (c. 91)
78. https://www.youtube.com/watch?v=o_YXAB2An9M (92)
79. https://www.youtube.com/watch?v=d_RN0CMgyME (c. 94)
80. https://www.youtube.com/watch?v=0zIGP_58OrQ (c. 101)
81. <https://www.youtube.com/watch?v=jMtevtgAJ6U> (c. 112)
82. <https://www.youtube.com/watch?v=6KoiWxiMrs> (c. 120)
83. <https://www.youtube.com/watch?v=GOqLTutOWgc> (c. 129)

ЗМІСТ

Тема 1. У майстернях митців

Уроки 1-2. Мистецька мандрівка	4
Уроки 3-4. В гостях у митців	8
Уроки 5-6. Зустріч із композицією	12
Уроки 7-8. Форма у творі	16
Уроки 9-10. Різновиди форм у мистецьких творах	20
Уроки 11-12. Корисні уроки від майстрів	24
Уроки 13-14. Осінь щедра, осінь золотава	28
Уроки 15-16. Подорож Країною мистецтв	32

Тема 2. Сюжет у мистецтві

Уроки 17-18. Сюжет у творах	36
Уроки 19-20. Казкові персонажі	40
Уроки 21-22. Осінній день	44
Уроки 23-24. В ігровому колі	48
Уроки 25-26. Зустрічі з героями сюжетних творів	52
Уроки 27-28. Портрет у мистецтві	56
Уроки 29-30. Напередодні свята	60
Уроки 31-32. Новорічна подорож	64

Тема 3. Народне мистецтво

Уроки 33-34. У народних майстрів	68
Уроки 35-36. Народні мотиви	73
Уроки 37-38. Таємниці майстрів	77
Уроки 39-40. Народні ритми	81
Уроки 41-42. Народні традиції	85
Уроки 43-44. Характер твору	90
Уроки 45-46. Народна творчість	94
Уроки 47-48. Стежками українського мистецтва	98
Уроки 49-50. Весняні мотиви	102
Уроки 51-52. Весняна мандрівка	106

Тема 4. У театрі та кіно

Уроки 53-54. Експерсія в театр	110
Уроки 55-56. У театрі ляльок.....	115
Уроки 57-58. У музичному театрі	119
Уроки 59-60. Балет	124
Уроки 61-62. Бальний танець	128
Уроки 63-64. Дитячий кінофільм	132
Уроки 65-66. У Країні мультфільмів	136
Уроки 67-68. Мандрівка у літо	140
Пісенний додаток.....	144
Електронні ресурси.....	155

Відомості про стан підручника

№	Прізвище та ім'я учня/учениці	Навчальний рік	Стан підручника		Оцінка
			на початку року	в кінці року	
1					
2					
3					
4					
5					

Навчальне видання

КОНДРАТОВА Людмила Григорівна

МИСТЕЦТВО

**Підручник інтегрованого курсу для 3 класу
закладів загально середньо освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Ірина Чорненька*
Художник *Світлана Радчук*
Обкладинка *Ростислава Крамара*
Верстка *Галини Кузів*
Художній редактор *Ростислав Крамар*
Технічний редактор *Неля Домарецька*
Майстер-класи *Ганни Осадко*

Підписано до друку 20.05.2020. Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Pragmatica. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 13,00. Умовн. фарбо-відб. 52,00.
Обл.вид. арк. 9,56. Тираж 25 547 прим. Зам. 095/05

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

Надруковано на ПП «Юнісофт», вул. Морозова, 136, м. Харків, 61036
Свідоцтво серія ДК №3461 від 14.04.2009 р.